

*A társasági élet és a női tapasztalat reformkori
összefonódásai Slachta Etelka naplóiban a táncélet
vizsgálatán keresztül*

Tartalomjegyzék

<i>1. Felvezetés</i>	3
<i>2. A tánchoz kötődő társadalmi gyakorlatok a 19. század első felében</i>	5
<i>3. A Slachta-napló bemutatása, formai és tartalmi sajátosságainak értékelése</i>	9
<i>4. Betekintés a reformkori Sopron táncéletébe Slachta Etelka naplója nyomán</i>	14
4. 1. Az adatgyűjtés módszerei.....	14
4. 2. A táncalkalmakhoz kötődő jellegzetességek bemutatása	17
a) A táncolás helyzete a mindennapok kontextusában	17
b) Táncalkalmak és szervezőik.....	19
c) Az egyes tánc típusok előfordulásának jellemzői.....	20
<i>5. A reformkori tánc kultúra személyes megélésének formációi</i>	22
<i>6. Konklúzió és összefoglalás</i>	26
Bibliográfia	27
Felhasznált források	27
Hivatkozott szakirodalom	27
Mellékletek	32

1. *Felvezetés*

A tánc jelensége alatt egy komplex szimbolikus tartalmú viselkedésformáról beszélhetünk. Egy olyan, az általános emberi mozgástól eltérő, szándékosan kialakított ritmikus testmozgásokból és gesztikulációkból összeálló cselekvést, tanult viselkedésformát jelöl, mely képes működésbe hozni egy közösség szociális életének egészét, társadalmi intézményeinek jogi, gazdasági, vallási és kulturális szféráit egyaránt. A kulturális antropológia megközelítése szerint a tánc kultúra így tehát nem csupán mozgásrendszerként, hanem egy közösségileg szabályozott cselekvésmódként is értelmezendő, szerepének és jelentésrétegeinek interpretálására ennek értelmében csak egy adott közösség kulturális és társadalmi kereteinek figyelembevételével nyílhat lehetőség.¹

Jelen dolgozat ezt a táncantropológiai szemléletmódot követve kíván a 19. század első felének tánc kultúrájával foglalkozni, bemutatni annak a társadalomban betöltött szerepeit a városi közép- és felsőpolgárság közegein belül. Célom, hogy a táncoláshoz kötődő szokásrendszert ne csupán külső formái – szabályozottsága és körülményei –, hanem a személyes megélés, jelentéstulajdonítás perspektívái alapján is vizsgáljam.

Mindezen szempontok együttes vizsgálatát egy átfogó esettanulmány keretei között kívánom érvényesíteni. Kutatásom forrásanyagát így elsősorban egy, az 1830-as, 1840-es évek fordulóján született női napló adja. Slachta Etelka (1821–1876), a napló szerzője² rendszeresen és alaposan jegyezte fel mindennapjai tevékenységeit, a körülötte megforduló személyek körét és a benne megfogalmazódó benyomásokat, érzelmeket is. Ezen információbázisra támaszkodva pedig kétfajta elemzési megközelítést is alkalmazhattam a naplószövegre. Annak érdekében, hogy feltárhatóvá váljon a táncélet súlya és szerepe a társasági élethez tartozó egyéb tevékenységek fényében, elsősorban kvantitatív, statisztikai elemzést végeztem, míg a tánchoz kötődő női tapasztalatok megragadására a napló tartalmi és szerkezeti elemzésére, illetve a megélés artikulálódási formáira helyeztem a hangsúlyt.

A magyar történetírás számára már nem ismeretlen a történelmi ágensek személyes tapasztalatainak vizsgálata, melyek elsősorban arra világítanak rá, hogy a valamikori valóság miként képeződött le az egykori egyének mentális világában, tudatos és öntudatlan mindennapi gyakorlataikban.³ Mindezen újfajta kérdések egyben előirányozzák újfajta források, az

¹ Bondea 2023: 79, 92; Hollós 2000: 128–129; Kavecsánszki 2014: 75–77; Kavecsánszki 2020: 81–82; Kürti 1995: 149.

² Slachta Etelka személye, naplója és levelezései hamar kivívták maguknak a szakma figyelmét, és számos publikációban kerültek már a történészi figyelem tárgyává – a teljesség igénye nélkül lásd: Gyáni 2005; 2020a: 150–196; Katona 2002; 2007; 2014a; Kövér 2011; 2012; Kucserka 2019; Pogány 2014.

³ Dülmen 2004: 147; Gyáni 1996: 127–128.

egodokumentumok bevonásának az igényét, hisz ezek képesek leginkább rávilágítani az egyéni élményekre, valamint arra a szélesebb közegre is, amelyben az elbeszélő élt.⁴ Jelen dolgozat beleilleszkedik tehát egy olyan, már a hazai kutatásban is gyökeret vert irányvonalba, amely a hétköznapi élet társadalmi gyakorlatainak, illetve érzelmi viszonyulásainak megfigyelésére és elemzésére koncentrált egy-egy egodokumentum alapján.⁵ Kutatásom sajátosságát adja azonban, hogy választott vizsgálati tárgyát, a táncéletet nem pusztán önmagában szemléli, hanem – a megfigyelt tendenciák eredményes interpretálása érdekében – azt a naplóból megismerhető életvilág teljességének fényében kívánja elemezni. Egyszerre fókuszál egy megélelt történet bemutatására, valamint annak a többi tevékenység kontextusában történő jellemzésére.

⁴ A személyes emlékezet forrásainak, az ún. egodokumentumoknak – elsősorban naplóknak, visszaemlékezéseknek, leveleknek, útleírásoknak – közös jellemzője, hogy a szerző saját tapasztalatainak átszűrve konstruálja meg valóságát és reprezentálja egyben identitását, ezáltal egy olyan szubjektív múltat teremtve meg, amely nem az egyéntől függetlenül, hanem általa alakítva létezett. Az egodokumentumok kivételes történetírói haszna így nem a konvencionális értelemben vett történeti tények megállapításában rejlik, hanem a múltbeli személyesség megnyilvánulásának formájában, amit múltbeli vagy történelmi tapasztalatnak szokás nevezni, és gyakorlatilag csak az egodokumentumok révén válnak hozzáférhetővé. Gyáni 2019: 71–73; 2020b: 344; Sipos 2022: 15, 22–23.

⁵ A teljesség igénye nélkül lásd: Balogh 2008; Eöry 2008; Kövér 2008; Lukács 2008; Maisch 2019; Priszlinger 2008; 2009; 2018; Velkey 2009a; 2009b; Vigh 2017a; 2017b; 2021; 2022; 2023.

2. A táncához kötődő társadalmi gyakorlatok a 19. század első felében

A 19. század során a felső- és középosztályok a társas összejövetelek változatos körét alakították ki maguk számára, amelyek az egyházi év és a napszakok folyása, a részt vevő személyek csoportjának összetétele, valamint a rendszeresség szerint differenciálódtak.⁶ Ezek közül a 19. század táncszokásaiban, báli kultúrájában fellelhetők olyan társadalmi gyakorlatok, amelyek a táncolás állapotának rendhagyó státuszát, a hétköznapi állapotoktól eltérő jellegét erősíti. Ennek árnyalt felvázolása érdekében érdemes előbb visszanyúlni a korabeli társasági életet átszövő normákhoz is.

Fábri Anna 18–20. századi illem- és viselkedési tanácsadó könyveken alapuló elemzésében a társasági életet egy, a magánérinkezés és a közélet között elhelyezkedő átmeneti helyzetként értékelte, amely során az egyén már nem magánemberként, de még nem is közszereplőként viselkedett – helyette: társasági emberként.⁷ Ez a közeg komoly önkorlátozást, önfegyelmet követelt meg az egyéntől, amely során magánszemélyisége jellegzetességeit csak korlátozottan illett érvényre juttatnia. Ennek fontosságát pedig az adta, hogy az adott közösséghez való tartozás elvárásaként jelentkezett. A származás és a vagyoni helyzet mellett az illendő viselkedés, a szalonképesség követelményei illesztették bele az egyént „a társaságba”, egy egyszerre konkrét és elvont közegbe.⁸ A tánceseményeket övező illemszabályokra alapozva azonban úgy vélem, a táncolás sajátos helyzetet jelentett ebben a viszonyrendszerben.

A táncalkalmak résztvevői életkoruk, nemük, illetve a társaságban betöltött pozícióik alapján különültek el, leképezve ezzel a közösség struktúráit, normatív állapotát. Az érintkezéseket eleve erőteljesen meghatározták az ismeretségi viszonyok is, ugyanis a kapcsolatteremtés egyetlen legitim lehetőségét egy harmadik fél által történő bemutatás jelentette.⁹ Mindez a táncolásnál is ugyanígy érvényesült: *„Magától értetődik, hogy nő sohasem táncol nyilvános bálban olyan emberrel, ki nincs neki bemutatva, mely szokáshoz már azért is kell ragaszkodnia, mert jónevelésű, s a jobb körökben megforduló fiatal emberek nem szólítanak fel táncra olyan nőket, kiket nem ismernek.”*¹⁰

⁶ Fónagy 2013: 26.

⁷ Ennek jelképeként a társasági élet helyszínei, noha a magántértől elkülönültek, mégis a család reprezentációja mellett az otthonosság üzenetét is kifejezték. Fábri (szerk.) 2001: 117.

⁸ Fábri (szerk.) 2001: 116.

⁹ *„Nyilvános táncmultságokon csak ismerőseinket üdvözljük. Itt senki sem mutatkozhat be egyedül, hanem egy rendezőt vagy ismerőst kér fel erre a szívessegre.”* Fábri (szerk.) 2001: 228–229.

¹⁰ Fábri (szerk.) 2001: 228.

A hajadon lányok elsősorban édesanyjuk, vagy más gardedámjuk társaságához tartoztak,¹¹ onnan kellett őket felkérni, majd a tánc végeztével visszavezetni: „*A megköszönés joga – ti, az, amely azt jelenti, hogy nem kívánunk tovább táncolni – a nőt illeti. [...] A fiatalembernek kötelessége táncosnőjét anyjához, vagy ennek híján, jelenlevő gardedámjához vezetni, és annak átadni.*”¹² Ehhez kapcsolódott az elválás udvarias rituáléja is: „*Tánc után kísérd helyére táncosnődet és udvarias meghajlással köszönd meg neki a táncot. A hölgy erre néma bólintással válaszol, talán mosollyal is.*”¹³

A táncolás során is érvényesült annak általános elvárása, hogy a résztvevők hangulatukat és egymáshoz fűződő érzelmi viszonyulásait nyíltan ne mutassák ki. Az illemkönyvek erőteljesebben hangsúlyozták a nők felé a passzív, kirívásoktól mentes viselkedés követelményét,¹⁴ de az előzékenység, a kedvezés férfiak számára is kerülendőnek minősült.¹⁵

A táncalkalmak szabályozottsága alapvetően tehát belesimult a társasági élet viselkedéskultúrájába: az illem hangsúlyozta a fegyelmezettség és a szélsőségektől való tartózkodás szükségességét, hogy elviekben megvalósuljon a közösség egysége és tagjainak egyenrangúsága.¹⁶ A szokások között viszont további figyelemre érdemes a táncosnők felkérésének, illetve visszakisérésének formalizáltsága. Átaluk kifejeződik a leányok kiszakítása hétköznapi szociális közegükből – a családi „ellenőrző hatalom”, az édesanyák társaságából –, majd megtörténik ennek a rendnek a helyreállítása is a táncot követően. Ezeket a lépéseket olyan további formalizáltságok is kísérik, mint az előzetes bemutatás és a meghajlás, melyek „előfeltételként” szolgálnak a lányok táncba viteléhez. Az udvariassági formulákból kirajzolódó szimbólumok azt sejtetik, hogy a résztvevők a táncterre történő be- és kilépést csak elválasztó, illetve visszafogadó rítusok kíséretében tehetik meg.

E helyzet sajátosságát a táncok jellegéből fakadó intimitásban, férfi és nő nyilvános érintkezésének előtérbe kerülésében ragadhatjuk meg. A máskor érvényesülő tilalmak és

¹¹ „Nyilvános bálban a fiatal leányok ülőhelye anyjuk vagy gardedámjuk ülőhelye előtt van, s a fiatal leányok nem ülnek le, s nem tartózkodnak hosszasan egymásik teremben.” Fábri (szerk.) 2001: 227.

¹² Fábri (szerk.) 2001: 229.

¹³ Fábri (szerk.) 2001: 227.

¹⁴ „Hogyan viselkedjenek [...] a leányok? Viselkedésének legfontosabb irányító elve: legyen tartózkodó. [...] Legyen természetes, egyszerű, közvetlen. [...] De vigyázzon magára, s legyen állandóan résen, nehogy túl sokat beszéljen, túl sokat nevéssen, túl élénken mozogjon. Legyező mögött összevetni szigorúan tilos. Az sem illik, hogy gavallérjával különválják a társaságtól. Az ilyesmi pletykára ad alkalmat. Elítélnék miatta. Kosarak osztogatásában azonban ne legyen bőkezű.” Fábri (szerk.) 2001: 228.

¹⁵ „Egész mulatság alatt kizárólag egy hölggyel foglalkozni feltűnő volna és valószínűleg a hölgynek is kellemetlenséget okozna. Kivételt még az sem enged meg, ha szerelem avagy komoly szándék van jelen.” Fábri (szerk.) 2001: 228–229.

¹⁶ A tánceseményeket illetően szolgálhat példaként erre, hogy házi bálók esetében a szervezők felé pedig az bizonyult elvárásnak, hogy a vendégsereg összeállításánál gondoskodjanak a megfelelő nemi arányokról, hogy mindenki találhasson magának párt a tánchoz. Fábri (szerk.) 2001: 227.

korlátozottságok átmenetileg fellazulnak, a résztvevőknek fesztelen – akár kifejezetten játékos – formában nyílik lehetőségük a bizalmasabb kapcsolódásra, ezzel elsősorban a párkeresés folyamatát könnyítve meg. A szituációban megmutatkozó – nem csupán jelképes, hanem a résztvevők számára is nyilvánvaló – nemi aspektus közösségileg ellenőrizhető, szimbolikus keretek közé szorítására szolgáltak lényegében a fentebb bemutatott társadalmi gyakorlatok. A báli közönség szemlélő részvétele jelentette azt a legitimáló tényezőt, amely a korszak erkölcsi között még elfogadhatóvá tette az intimitás ilyen jellegű, átmeneti megélését. A tánc tehát egy olyan, a résztvevők számára védett szituációt jelentett, amely során megélhettek olyan viselkedésmintákat, melyek a társadalmi nyilvánosság más szituációiban nem lettek volna elfogadhatóak.¹⁷

Mindez adalékul szolgálhat arra nézve, hogy a 19. századi közgondolkodás számára miért voltak a párválasztás tekintetében kiemelt jelentőséggel felruházva az egyes táncalkalmak, báli időszakok.¹⁸ Mindez pedig további szereppel és jelentőséggel ruházódott fel kifejezetten a nők számára, a női nemi szerepekből fakadó korlátozott lehetőségekből kifolyólag. Mint Fónagy Zoltán rámutatott, hogy a 19. századi társas összejövetelek viszonylatában jelentkező kulturális tőkeforrások, mint a zongora-, ének- vagy táncstudás,¹⁹ kivételes lehetőségeket jelentettek a női életútban, a nyilvános terekben történő megmutatkozás tekintetében.²⁰ Egy rövid életszakaszban, a társaságba lépést követő párválasztás éveiben e képességek lényegében értéknövelő tényezőként jelentkeztek a pártalálás tekintetében. Átmenetileg az olyan, az egyén közösségen belüli állását mereven determináló tényezőket is meg tudták változtatni, mint a leány családjának rendi állása, vagyoni helyzete vagy presztízse. A férjhez menést követően viszont erősen leértékelődtek a társadalmi nyilvánosságban ezek a tudásformák. Elveszítették fő funkciójukat, a figyelem irányítására való képességet, valamint a női kellem, a testi bájak

¹⁷ Hollós 2000: 128–129.

¹⁸ A táncolás és a „házassági piac” összefonódásának háttérében említhető továbbá, hogy a vizsgált korszakban, noha már elkezdett kibontakozni az érzelmi alapú házasság eszménye, még továbbra is annak hagyományos felfogása dominált, mely szerint a *matrimonium* elsődleges célja legitim utódok stabil keretek között történő felnevelése, valamint a társadalmi státusz továbbörökítése. Ennek értelmében a párválasztáshoz kötődő szempontok alapját az egzisztenciális érdekek és a társadalmi presztízsszempontok racionális mérlegelése jelentette. Éppen ezért az ismerkedési rituálék az adott társadalmi csoport által meghatározott és ellenőrzött színhelyeken zajlottak, hogy garantálva legyen a résztvevők megfelelő társadalmi háttere és „ellenőrzött”, erkölcsös előélete, e tekintetben a táncesemények pedig megfelelő kereteket tudtak szolgáltatni. Fónagy 2023: 117–118; Szécsi 2023: 152–154.

¹⁹ A táncfolklorista Bondea Vivien is – Pierre Bourdieu nyomán – a kulturális tőke működési elve alapján értelmezte a tánc jelenségét. Gondolatmeneteszerint az egyén, megmutatva táncstudását és kifejezve ezen erőforrás felhasználására irányuló készségét, képessé válik megjeleníteni magát a közösségben. Ezáltal elősegíti szocializációját és önmaga reprezentálását, lehetőséget teremtve a rendelkezésére álló tőkeformák további transzformációjára. Bondea 2023: 95.

²⁰ Ahogy a korszakban Fáy András is megfogalmazta, a leánynevelés a „testtartás, táncz, muzsika, ének [...] idegen nyelvek” elsajátításában „kirekesztőleg a hajadoni korra” összpontosít, „míg a leány a maga férjét kivívá.” Fáy 1841: 37–39.

bemutatásának legitim formáját, melynek, mint arról már korábban is szoltunk, a társadalmi közeg csak szűk korlátok között engedett teret.²¹

²¹ Fónagy 2013: 28. 34–35.

3. A Slachta-napló bemutatása, formai és tartalmi sajátosságainak értékelése

Slachta Etelka 1821. január 1-én született Temesváron, Slachta Ferenc²² és báró Hauer Teréz²³ gyermekeként. Fiútestvére korai halálát követően gyakorlatilag egyedüli gyermekként nőtt fel a katolikus, királyi udvarhoz hű szellemiségű családban. Fiatalon veszítette el szüleit, édesapját 1837-ben, édesanyját pedig 1841-ben.²⁴

1842. május 11-én kötött házasságot egykori balatonfüredi udvarlójával, az akkor pesti ügyvédként dolgozó Szekrényessy Józseffel,²⁵ frigyükből kilenc gyermek született.²⁶ A házaspár az 1840-es években aktív irodalmi szalont működtetett,²⁷ a férj az 1850-es évektől pedig fürdőbérlettel és a pesti társasági élet szervezésével foglalkozott. A család anyagi gyarapodása az 1860-as évek második felére azonban megtorpant, az 1873. évi bécsi tőzsdekrach pedig súlyos csapásként sújtott le, amely a házaspár egészségét is kikezdte. Slachta Etelka 1876-ban, váratlanul hunyt el, gyászjelentése szerint „szélhűdés” okán. Néhány hónappal később követte őt férje 1877-ben.²⁸

Slachta Etelka 1838 végétől kezdte el naplójának rendszeres írását, nem sokkal azt követően, hogy az édesapa elvesztése után anya és lánya Pest-Budát elhagyva Sopronba költöztek.²⁹

²² Az észak-felvidéki Zadjeletről származó Slachta Ferenc (1777–1837) jogi tanulmányait követően az államigazgatás területén helyezkedett el. Előbb a kamarai törvényszék hivatalnokaként működött Temesváron, majd 1829-től kamarai adminisztrátorként Zomborban. Ottani tevékenysége elismeréseként karrierje 1836–1837 folyamán Budán folytatódott, a királyi kamara tanácsosaként. Nem sokkal kinevezését követően azonban, hosszas betegeskedés után 1837. május 31-én elhunyt. Csatkai 1943: 22.

²³ A bécsi születésű Hauer Teréz (1781–1841) több évszázados múlttal rendelkező nemesi család tagjaként született, melynek tagjai a 17–18. század folyamán rendre magas állásokat foglaltak el Ausztriában. Fiatal leány korában ismert volt énekhangjáról és színészi képességeiről. 1841 nyarán leányával Balatonfüredre utaztak, egyrészt saját vízbetegsége kúrálása, másrészt Etelka sikeres kiházásítása érdekében. Slachtáné állapota azonban a balatonfüredi tartózkodás alatt rohamosan leromlott, 1841. augusztus 20-án pedig elhunyt. Csatkai 1943: 22.

²⁴ Csatkai 1943: 22, 24.

²⁵ Szekrényessy József (1811–1877) ügyvéd, a Nemzeti Casino és a Pesti Lovaregylet első titkára. Az 1850-es évektől ügyvédi karrierjét hátrahagyva fürdőbérlettel kezdett foglalkozni, ezáltal a hazai fürdőkultúra egyik alapító személyiségévé vált: előbb a Margitszigetet és a Császárfürdőt, majd az 1870-es éveken a Rudas és a bodajki fürdőt vette vérbe. Ezek mellett sikeresen elérte a Lóversenytér kibérlését és a versenyek újraindítását, fürdőiben pedig nagyszabású bálók szervezőjeként is fellépett. Csatkai 1943: 24; Katona 2014b: 21; Szekrényessy 2007: 23–25.

²⁶ Csatkai 1943: 25. Gyermekük többsége szerencsésen megélte a felnőttkort. Slachta Etelka gyászjelentése gyermekeiként név szerint említi őket: Szekrényessy Bélát, Szekrényessy Kálmánt, Szekrényessy Lajost, Szekrényessy Árpádot, Szekrényessy Bertát és Bisell Gyuláné Szekrényessy Margitot, illetve Szekrényessy Bátort. Slachta – Szekrényessy 2008: 155.

²⁷ Csatkai 1943: 25.

²⁸ Szekrényessy 2007: 25.

²⁹ Slachta Ferenc halálát követően a család egy ideig még akkori lakhelyükön, Budán maradt, majd Pestre, végül 1838. október 6-án Sopronba költözött. Ezt valószínűsíthetően a kisebb város és az anya rokonságának közelsége, ezáltal a könnyebb boldogulás motiválhatta. Az anya nemesi származása és az apa korábbi magasrangú, elismert pozíciója ellenére a Slachta-család ebben az időszakban nem élt jómódban. Egy szobalány jelenlétéről lehet a napló alapján tudomásunk, ám annak olvasása közben olyan beszédes részletek bukkannak fel, amelyek a

Összességében 1838 és 1843 között, Slachta Etelka első gyermekének megszületéséig születtek naplóbejegyzések, néhány kivételes időszakot eltekintve akár napi rendszerességgel is.³⁰

A naplóírás megkezdését meghatározó személyes életkörülményekként értékelhetjük az édesapa, Slachta Ferenc halálát, a Sopronba történő költözéssel járó változásokat,³¹ valamint, hogy az épp ekkor 17–18 évesse érő Etelka igazi színfoltként mutatkozhatott be a helyi társasági élet előtt. Kiemelkedőnek bizonyult ének-, zongora- és táncudásának köszönhetően, valamint honleányi szerepvállalásaival,³² közéleti és irodalmi érdeklődésével, illetve írói tevékenységével is.³³

Slachta Etelka naplóírásának megindulása mögött elsősorban a magány és a meg nem értettség érzéséből fakadó érzelmi feszültségeket, valamint a család társadalmi helyzetéből felsejlő érvényesülési szándékokat lehet indítatásként feltételezni.³⁴ A korábban magas rangú hivatalnoki munkát betöltő családfő, Slachta Ferenc halálát követően a család társadalmi pozíciója, jövőjének biztosítottsága sérülékennyé vált, szerényebb életkörülmények közé terelve Slachta Etelkát és édesanyját. A gyászt és a megváltozó életkörülményeket pedig az érzelmi biztonság hiánya nehezítette tovább, mivel a bejegyzések tanúsága szerint Slachta

visszafogottságról, a teljes anyagi biztonság hiányáról tanúskodhatnak: a naplóíró gyakorta vett részt a házimunkában, javította fel ruhatárát vagy készítette el nőrokonainak a frizuráját. Csatkai 1943: 23.

³⁰ Slachta Etelka naplói és levelei a jelenlegi levéltári rendszerben a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltárában találhatók meg a XIV. Személyek nevezetű fond 27-es számmal ellátott jelzete alatt. Az iratanyag évköre az 1820 és 1850 közötti időszakot fedli le, és 0,48 iratfolyómért tesz ki. (https://mnl.gov.hu/mnl/gymsmsl/xiv_szemelyek – utolsó letöltés: 2024. jún. 15.) A Slachta-naplók részleteit elsőként a Győr-Moson-Sopron megyei levéltárban dolgozó Csatkai Endre publikálta 1943-ban a Soproni Szemlében, amiben a naplók soproni vonatkozású részeit tette közzé. Katona Csaba munkájának köszönhetően a 2000-es évek során pedig naplók szövegének teljessége kiadásra került jegyzetekkel ellátva, az 1838-tól 1843-ig terjedő időszakkal bezárólag. A szövegkorpusz négy kötetre osztva látott napvilágot 2004 és 2007 között, a sorozat 2008-ban pedig kiegészült egy levelet közlő kötettel is, amiben elsősorban Slachta Etelka és későbbi férje, Szekrényessy József 1841-ben íródott levélváltásai kaptak helyet. Lásd: Csatkai 1943; Slachta 2004–2007; Slachta – Szekrényessy 2008.

³¹ A napló arculatát, a benne megörökített események körülményeit nagyban határozta meg maga a helyszín is. Sopron a 19. század első felében az ország vezető városai közé tartozott. Az erős városi tradíciókkal és urbánus megjelenéssel bíró szabad királyi város a Dunántúl három legnagyobb vonzáskörzetű piacközpontjainak egyikének számított: fejlett kézműipara mellett jelentős állat- és gabonakereskedelmi csomópontnak számított, kereskedelmi kapcsolatai pedig aktívan átnyúltak az osztrák területekre. A város szerencsés földrajzi fekvésének köszönhetően képes volt a Habsburg Monarchia politikai elitjének látómezőjébe is bekerülni, elsőrendű útvonalak indultak ugyanis Pozsony, valamint Wiener-Neustadton vagy Kismartonon keresztül Bécs felé is. Ennek, és a városban állomásozó katonaságnak köszönhetően a közép- és felsőosztályi körök társadalmilag igen vegyes képet mutattak: főnemesek, kisbirtokosok, polgárok és katonák a Magyar Királyság határain kívülről és belülről egyaránt fellelhetők voltak. Mindez Csatkai Endre megfogalmazása szerint viszont csak a város közösségén belüli tagoltságot, a feudális jellegű szétartó erőket erősítette. Bácskai – Nagy 1984: 71, 83, 137; Bácskai 2003: 104; Csatkai 1943: 7–8.

³² Egy Sopronban építendő Mátyás-szobor kezdeményezéshez igyekezett pénzt gyűjteni, valamint a Sopron-Vasi Szederegylet lelkes támogatója is volt. A Széchenyi István által alapított egyesület első női részvényvásárlójaként kívánta bátorítani hölgytársait, hogy álljanak ki a kezdeményezés sikere mellett. Csatkai 1943: 24. Az egyesület alakulása ülésein ismerkedhetett meg Etelka Széchenyi Istvánnal, aki magyar íróként üdvözölte a fiatal leányt, és látogatásával is megtisztelte a Slachta család szalonját. Slachta 2006: 106.

³³ Slachta Etelka írói életéhez bővebben lásd: Kucserka 2019: 264–289.

³⁴ Gyáni 2020a: 153–154, 161–163.

Etelka sem édesanyjával, sem a soproni évek alatt vele testvérként együtt élő unokatestvérével nem tudott harmonikus viszonyt ápolni.³⁵ Mindez pedig kiegészült a saját identitását aktívan kereső és azt érvényesíteni is kívánó jellemmel, erős motivációt teremtve a társasági életben való boldogulás kivívására. Ez egyszerre tudta jelenteni szociális helyzetének és személyének elismerését, megerősítését, valamint a „házassági piacon” való eredményes szereplését is.³⁶ Az pedig, hogy a naplóbejegyzések ezt a „fokozott szociabilitást” tükrözik részletesen vissza,³⁷ fakadhat továbbá egy rendezett – tudatos és szabályozott – életmódra való törekvésből is. Megfelelő körülményeket jelentett mindehhez a hajadonként rendelkezésére álló szabadidő, valamint a mély vallásosságból eredő, önvizsgálatra készítő szemléletmód is.³⁸

Ezen motivációk miatt erős magabiztossággal gondolhatjuk, hogy a napló saját, belső használatra volt szánva,³⁹ arra utalás pedig nem esett, hogy Slachta Etelkán kívül valaha más látta vagy hallott volna az írásairól.⁴⁰ Nem érzékelhető az sem a szövegen, hogy a naplóírás megkezdése egy tudatos döntés eredménye lett volna.⁴¹ Slachta Etelka nem fogalmazott meg sem konkrét célokat, sem behatásokat, melyek erre készítették volna. Ezt a megfontolást támasztja alá hasonlóképp az is, hogy kezdetben a bejegyzések még rövidebbek voltak, és csupán néhány hét elteltével kezdtek a leírások meghosszabbodni, immár részleteikben is kifejtve az eseményeket. Tekinthetjük ezt a folyamatot egy olyan az átmeneti időszakként, amely alatt a még spontán meginduló naplóírás közben kialakult és megszilárdult a naplóírói identitás és gyakorlat.

³⁵ „Így senkim sincs, ki szeretne, ki szeretetét mutatná! Mari [Baumgarten Mária, Slachta Etelka unokatestvére – kiemelés E. K.] engem nem szeret; ő egoista; ő igen korán szerelmeskedett s a lávaló bűnök posványába süllyedt, ő igen gyöngédtelen s kacér, mintsem, hogy valódi, tiszta barátságról csak fogalma is lenne, mintsem hogy ő érdemesnek találná csak leányt szeretni! Anyám szeret, de néki furcsa fogalmai vannak anyai szeretetről s emellett ő nálamnál egészen más lelkületű, engem nem ért, fogalma sincs arról, milyen vagyok én, mert a mi lelkeink közt legkisebb hasonlatosság, legkisebb rokonszenv sincs. Így ő sem szeret valódiilag.” Slachta 2004: 118.

³⁶ Gyáni 2020a: 150–154.

³⁷ Gyáni 2020a: 152.

³⁸ Gyáni 2020a: 150.

³⁹ Mindezt tovább erősíti, hogy a naplóírás során Slachta Etelka olyan élményeiről is nyíltan megnyilatkozott, melyek nyilvános imázsával összeférhetetlenek lettek volna. Érzékletes példa erre, hogy feltárul a naplóbejegyzésekből saját szexualitásához és az intimitáshoz fűződő ambivalens kapcsolata, noha e témákat nem tartotta a nyilvánosság előtt semmiféle módon felvállalhatónak.

⁴⁰ Az egodokumentumok műfajai közül, míg a memoár, a levél és az oral history interjú tekintetében elengedhetetlenül számolnunk kell a másokhoz történő szólás szándékával –, valamint az ezzel együtt járó meggyőzés, elfogadtatás retorikájával –, a naplók többségénél ez a tényező hiányzik és a naplóíró kifejezetten magának készíti feljegyzéseit. Mindez nem jelenti azt, hogy a naplóból egyben hiányozna is az értelmezés, szelektivitás – ezáltal konstruálás – dimenziója, hiszen az már az észlelés pillanatától fogva megtörténik, csupán a másokhoz történő igazodás marad el, és úgy kerülhet rögzítésre egy élmény, hogy annak „eredeti” megéléséhez nem, vagy csak alig tesz hozzá szerző. Gyáni 2020b: 345, 349; Katona – Kovács 2014: 43–45.

⁴¹ Sipos Balázs hívta fel rá a figyelmet, hogy noha a naplóírás elsősre egy „őszinte” műfajnak tűnik, egyes esetekben erőteljes, tudatosan konstruált lépésnek tekinthető például a napló megindulása, a kezdő esemény szimbolikus tartalommal való feltöltése, amely meghatározhatja a naplóírás célkitűzéseit, tartalmát és narratíváit. Sipos 2022: 125.

Slachta Etelka naplóbejegyzései alapvetően egyenletes stílusjegyekkel bírnak. Az akár naponta, néhány naponta vezetett beszámolók alapvető tartalmát az jelentette, hogy az aznapi történések és cselekvések – legyenek azok társasági események vagy magán elfoglaltságok – végig vétele mellett az azokban résztvevő személyek is lejegyzésre kerültek. Ezt az információmennyiséget tekinthetjük a „közlési minimumnak”, amely néhány kivételtől eltekintve fellelhető volt minden olyan napról, melyről született írás. Az esetek döntő többségében ezt a „vázlat” pedig kiegészítették a szubjektív benyomásoknak, érzéseknek a közlése is. A megfogalmazott értékítéletek általában önvizsgálatokból, a megélt sikerélmények rögzítéséből, valamint mások személyiségének boncolgatásából álltak. Bizonyos esetekben viszont az érzelmi viharok – a reménykedés és kétségbeesés közötti váltakozások – le is dominálták a bejegyzéseket. Ilyenkor maga a felfokozott emocionális állapot vált azzá a történéssé, amelyről érdemes volt beszámolni, elnyomva a többi, megszokott hétköznapi cselekvés hírértékét.

Így noha a bejegyzések hosszúsága és részletessége természetes módon változott, mégsem beszélhetünk a belőlük származó információmennyiség rendszerszerű hullámváltozásáról, amennyiben a hétköznapi tevékenységek feltárására törekszünk. Egy-egy bejegyzés hosszát általában az érzelmi behatások befolyásolták, vagy ha az adott nap történéseit Slachta Etelka valamilyen szempontból fontosnak tekintette. Ezek a tényezők viszont gyakorlatilag csak hozzáadtak a beszámolók tartalmához, nem pedig elvontak belőle. Ezek figyelembevételével pedig lehet támaszkodni a naplószöveg hitelességére a hétköznapi rutin feltárhatósága, valamint az érzések nyomon követhetőségén tekintetében is.

A naplóírás általánosságai mellett érdemes továbbá annak „kivételes” eseteiről is szólni. A rendszeresen vezetett naplófolyamnak két, hosszabb időt is felölelő megszakadásáról lehet beszélni. Elsőként az édesanya halálát (1841. aug.–1842. márc.), majd Slachta Etelka házasságkötését közvetlenül megelőzően (1842. máj.–1842. szept.) maradt el több hónapon keresztül a naplóírás. Közös pontja a két periódusnak, hogy Slachta Etelka addig megszokott életvitelének, a társadalomban betöltött szerepeinek (gyermekből felnőtt; leányból feleség) gyökeres megváltozását idézték elő, így az ezeket követő átmeneti jellegű periódusok maradtak ki a feljegyzésekből. Amint kialakult az új életforma normalitása, úgy tért vissza vele együtt a naplóírás gyakorlata is. Hasonló folyamat játszódhatott le a naplóírás végső megszakadását megelőzően is, 1843 tavaszán és nyarán (első gyermek megszületését övező időszakban), ám valószínűsíthetően a már fellépő időhiány meggátolta végül abban Slachta Etelkát, hogy folytatni tudja korábbi szokását.

Mindezzel megerősítést nyerhet a feltételezés, miszerint a naplóbejegyzések elsősorban a természetes életvitelt, a megszokottat, a hétköznapiat tárják fel. A kialakult naplóírói stílushoz

elsősorban stabil életvitel és megfelelő mértékű szabadidő volt szükséges – melyet hajadonként még tartósan rá tudott Slachta Etelka szánni a naplóírásra, ám házas anyaként már nem maradt rá erőforrása.

Több szempontból is indokolt tehát, miért tekinthető Slachta Etelka naplója hiteles forrásnak a táncélet megélésének és a hétköznapi élet nyomon követhetésének tekintetében. A szövegnek már műfajából is fakadó jellegzetessége, hogy visszatekintő konstruálás, utólagos értelmezés nélkül vall a folyamatos jelen eseményeiről és a naplóíró ténylegesen körülvevő közegről. Feltételezhető emellett, hogy a beszámolók hitelt érdemlően számolnak be a mindennapokról, egyrészt annak köszönhetően, hogy egy naplóíró könnyebben tudja felidézni egy napja tevékenységeit és szociális interakcióit, másrészt a kifejezetten precizitásra törekvő írói szándék miatt. Kifejezetten a Slachta-naplóról pedig megállapítható, hogy alapvetően nem a rendkívülit, hanem az általánost rögzítette, egy olyan stabil naplóírói gyakorlat formájában, amely a részletes és bensőséges beszámolásra helyezett hangsúlyt.

4. Betekintés a reformkori Sopron táncéletébe Slachta Etelka naplója nyomán

4. 1. Az adatgyűjtés módszerei

Annak érdekében, hogy átfogó módon megismerhetővé váljon a naplóbejegyzésekből feltáruló mindennapos cselekvések viszonyrendszere, valamint az egyes táncesemények körülményei, a megismerhető adatok számszerűsítése mellett döntöttem.

A különféle tevékenységek e jellegű elemzése érdekében minden, a naplóban rögzítésre kerülő naphoz kapcsolódóan készítettem egy kulcsszavakból álló kivonatot, amely annak eseményeit sűrítette néhány szóban össze. A tevékenységek ilyen jellegű rendszerezéséhez elkerülhetetlen volt egy belátható mennyiségű, mesterséges kutatói kategória létrehozása, amelyek mégis képesek hatásosan visszaadni a valamikori történések sokszínűségét, releváns információvesztés nélkül. A kutatás során⁴² végül az alábbi fogalomkörök kerültek elkülönítésre:

Éneklés/zenélés

Azon alkalmak, amelyek során Slachta Etelka valamifajta zenés előadás részese volt: otthon vagy társaság előtt énekelt, zongorázott.

Hangverseny

Azon alkalmak, amikor Slachta Etelka a közönség részeseként vett részt zenés előadásokon.

Hitélet

A misehallgatás, illetve gyónás eseményei.

Írás/fordítás

Slachta Etelka szépirodalommal foglalkozó szabadidős tevékenysége. Elkészült műveit többször meg is jelentette a korszak divatlapjaiban.

Játék

Elsősorban különféle kártyajátékok gyűjtőfogalma, amelyek társas összejövetelek alkalmával kerültek előtérbe. Néhány esetben sor került népi jövődőlő játékokra is, melyeket szintén ebbe a kategóriába soroltam.

Kikocsizás/kirándulás

A város területének elhagyása gyalogosan vagy lovaskocsival.

Látogatás

⁴² Munkám során nem előzetesen felállított csoportokba soroltam be az egyes eseményeket, hanem azokat a napló olvasásával párhuzamosan különítettem el.

Vizitek, melyek során Slachta Etelkák otthonába érkeztek vendégek.

Látogató

Vizitek, melyek során Slachta Etelkák voltak más szalonok vendégei.

Levélírás

Azon alkalmak, mikor Slachta Etelka írt egy-egy ismerősének levelet. Nem soroltam ebbe a kategóriába azokat az eseteket, mikor levelek érkezéséről számolt be.

Opera

Opera előadások megtekintése.

Ruhavarrás

Ruhák javítása, testre szabása, csinosítása, illetve vasalása.

Séta

Az épített belső környezet elhagyása, kifejezetten a szabadlevegőn tartózkodás élvezete érdekében a város területén belül. Ennek értelmében az egyes helyszínek közötti mozgás nem számított a kategória részesének.

Színház

Színházi előadás megtekintése.

Táncesemény

Minden olyan társas esemény, amely során táncra került sor.

Vásárlás

Beszámoló bizonyos áruk megvételéről.

Egyéb

Olyan történések, amelyek az alkalom egyedisége, vagy a túlzottan kevés esetszám miatt nem bizonyultak alkalmasnak arra, hogy önálló kategóriaként jelenjenek meg a vizsgálatok során. A következő esetek kerültek ebbe a halmazba: betegség, vagy beteg személy ápolása; cukrászda látogatás; egész nap otthon maradás; pakolás és utazás; felvonulás, kiállítás vagy nyilvános kert megtekintése; hivatalos audiencián való részvétel; étteremben vacsorázás; rajzolás; levél érkezése és elolvasása; más frizurájának elkészítése; ügyintézés; egyéb házimunkák.

Az adatgyűjtés során további elvi szempontot jelentett, hogy a vizsgálat ne kizárólag a társas eseményekre koncentráljon, hanem Slachta Etelka magán elfoglaltságai is megjelenjenek, törekedve ezzel az életvilág teljességének megjelenítésére. Feltételt jelentett továbbá a közlés egyértelműsége is. Kizárólag abban az esetben került bele a vizsgálatba egy-egy tevékenység,

amennyiben annak megtörténte világosan kiderült a naplósövegéből, az esetlegesen felmerülő homályos utalásokat figyelmen kívül hagytam. Végezetül még azt szükséges kiemelni, hogy mindössze a kifejezetten Slachta Etelkát személyesen érintő események kerültek elemzésre, más személyek ismert tevékenységei szintúgy kimaradtak a kutatásból.

Az adatgyűjtés, illetve az elvégzett statisztika során, amennyiben az adatmennyiség ritkasága szempontjából érdemesnek és relevánsnak tartottam, sort kerítettem egyes vizsgálati kategóriák összevonására, mely során igyekeztem megalapozott, logikailag összekapcsolódó új egységeket létrehozni.⁴³

A naplóban megörökített táncesemények kvantitatív jellegű elemzése során a táncesemények szervezőinek, valamint az egyes táncok előfordulásának vizsgálatára tudtam sort keríteni.⁴⁴ Utóbbi vizsgálata során, mivel a tánceseményekről szóló beszámolók tartalma és szerkezete az érintett (1839-es és 1840-es) farsangi időszakok tekintetében más hangsúlyokat tükrözött vissza, ezért a jelenségek árnyaltabb bemutatása érdekében a táncokra vonatkozó adatokat két különféle szemléletmód szerint rendszereztem.

Az 1839. év telén született beszámolók a főbb eseményekre és élményekre koncentráltak, így az egyes eljáró táncok is ezek fényében kerültek csak kiemelésre – „*Marim, Buday Lóri s én, legtöbbet táncoltunk, cotillont gróf Péchyvel, mazurt kapitány Batkyval táncoltam. 11-kor már széjjeloszlottunk.*”⁴⁵ Az adatközlés tehát – főképp a későbbiek fényében nézve – jóval szelektívebbnek tekinthető: a táncrend részletes végigkövetése helyett csak egy-egy tánc, az esetek többségében a *cotillon* és a mazurka volt kiemelve.

1839 ősztől–1840 telétől azonban a beszámolók részletességre való törekvése megnőtt, és akár a táncrend teljes végigkövetésére is sor került:

„*Én táncoltam:*

1. *keringő: báró Rödern*
2. – „ – : *főhadnagy Rohonczy*
3. – „ – : *a főherceggel*
4. *francaise: Riefkohlal voltam engagirozva,*
de nem volt kedvem hozzá.

⁴³ A két leggyakrabban alkalmazott eset a színház, opera és hangverseny látogatások, valamint a sétálás és kikocsizás egyesítése volt. Előbbinél a művelődési élmény és ehhez tartozó intézmény meglátogatása, utóbbinál a szabad ég alatti kirándulás ténye volt a kapocs.

⁴⁴ Jelen dolgozat keretei között nem valósulhatott meg Slachta Etelka táncpartnereinek és udvarlóinak részletes összehasonlító vizsgálata, mely jövőbeli kutatások tárgyát fogja képezni. Az előzetes megfigyelések alapján azonban az tűnik megállapíthatónak, hogy a naplóíró legtöbb táncpartnere egy viszonylag szűk ismeretségi körből került ki, az általa más társasági eseményekről is már jól ismert férfiak többsége pedig a Sopronban állomásozó katonaság tisztje vagy a vármegyei politikai életben szerepet vállaló személy volt.

⁴⁵ Slachta 2004: 27.

5. *polka: főhadnagy Rohonczy*
6. *cotillon: hadnagy Riefkohl*
Szüinóra.
7. *keringő: kapitány Pichler*
8. *mazur: gróf Péchy*
9. *keringő: kapitány Hódossy.*
10. *cotillon: báró Hügel.*⁴⁶

E helyzethez igazodva, hogy képet kaphassunk a soproni társaság által kedvelt táncok köréről, az adatokat kétféle megközelítés alapján válogattam. Egyszerre kívántam visszaadni azt, hogy adott típusok 1838–1840 között hány *táncalkalommal* voltak megemlítve, illetve hogy pontosan milyen *gyakorisággal* is lettek Slachta Etelka által eltáncolva.⁴⁷

4. 2. A táncalkalmakhoz kötődő jellegzetességek bemutatása

a) A táncolás helyzete a mindennapok kontextusában

A naplószöveg vizsgált időszakában, 1838–1840 között Slachta Etelka elfoglaltságainak összesítésénél a korabeli városi úri réteg tipikus társas tevékenységei köszönnek elsősorban vissza (**1. ábra**).⁴⁸ Szembetűnő jelenség, hogy erőteljesen háttérbe szorulnak az otthoni magánélet elfoglaltságai⁴⁹ (pl. „levélírás”; „írás/fordítás”) és elsősorban a társaság előtti megmutatkozást biztosító események kerülnek kiemelt helyzetbe (pl. „séta”; „színház”; „hitélet”), melyek közül a társalkodási célú vizitek („látogató”; „látogatás”) egyenesen dominálják a mindennapokat. Gyakoriságukat tekintve szinte mindennaposnak voltak mondhatóak, ráadásul Slachta Etelkéék esetében vendéglátói és vendégeskedő oldalról is kiegyenlített arányok mutatkoznak meg – míg a nap egyik részében vendégségbe mentek, addig annak másik szakában pedig ők fogadták a látogatókat. A társasági élet alapvető mozgatórugójának – és egyben elvárásának is – volt tekinthető ugyanis a megmutatkozásra, a

⁴⁶ Slachta 2004: 96–97. (Az idézés szerkesztése a naplóbejegyzését követi.)

⁴⁷ Ennek értelmében azok a táncok, amelyekről lehetett tudni, hogy Slachta Etelka valamely okból kihagyta őket, kimaradtak a vizsgálatból.

⁴⁸ Slachta Etelka tevékenységeinek struktúráiból és tendenciáiból megmutatkozik, hogy a társasági élet kapcsán egy rugalmas, a helyi soproni lehetőségekhez és kööttségekhez alkalmazkodó rendszerről beszélhetünk. Kereteit olyan tényezők határozzák meg, mint az egyén társadalmi státusza, vagyoni helyzete és személyének a helyi társaságba való beágyazottságának mértéke, valamint a helyszín földrajzi elhelyezkedése, a kulturális-politikai háttér által ösztönzött szórakozási-művelődési formák és fogyasztói szokások. Mindezek mellett viszont az egyén helyét a társasági életben belül alapvetően jelölték ki az életkori és társadalmi nemi szerepekből fakadó elvárások is.

⁴⁹ Ez természetesen fakadhat egyrészt bizonyos tevékenységek „bagatellnek” érzett jellegéből, illetve abból is, hogy a valóban aktívnak mondható társasági élet mellett kevés idő jutott (főként a naplóírás tevékenységét is mindezek mellé gondolva) a visszavonult elfoglaltságokra.

kapcsolatteremtésre és a fennálló kapcsolatok állandó megerősítésére irányuló szándék. Ezek elmaradása pedig a társaságból való kiszorulást eredményezték volna.

A társasági érintkezés „intézményesített” formái (vizitek, színház- és koncertelőadások látogatása, korzózás) mellett, a gyakorisági adatok „középmezőnyében” pedig olyan tevékenységek foglalnak helyet, melyek a társaság előtti személyes szereplés lehetőségét biztosították: a közönség előtti éneklés, illetve zongorázás mellett ide sorolható a táncélet is.

A táncéletnek a társasági életen belül betöltött sajátos helyzetére még egy további vizsgálat mutathat rá: az 1838–1840-es időszak bő egy évének elemzésével lehetőség nyílik ugyanis annak vizsgálatára is, hogy az egyes tevékenységek gyakoriságát mennyiben befolyásolták az évszakok váltakozásai, megfigyelhetők-e szezonális jelenségek. A gyakorisági adatok ez alapján történő átrendezése (**2. ábra**) pedig rámutat, hogy noha a vizsgált esetek többségében nem mutatkozik a szezonális kérdése meghatározó tényezőnek, ez alól viszont épp a táncélet jelent erős kivételt. Rendszeres bálókra és mulatságokra kizárólag a téli, pontosabban a vízkereszttől hamvazószerdáig tartó farsangi időszak alatt került sor – a többi évszak során pedig pusztán egy-egy kivételesnek mondható táncalkalomra lehetett példát találni.⁵⁰ Ez az erősen jelentkező szezonális még inkább kiemelkedő tényezővé teszi, hogy a táncolás tevékenysége a teljes vizsgált időszakra vonatkozó, összesített adatok (**1. ábra**) középső harmadában tudott végül helyet foglalni. Mindez szemléletesen utal rá, hogy noha a korszak táncélete szabályozott, ünnepi keretek között folyt, ez a szezonális egyben erős intenzitással is párosult.

Ezek alapján érzékeltethetővé válik az is, miért tudott a tánc meghatározó jelentőségűvé válni a kortársak gondolkodásában. A tánc kultúra, noha nem jelentette a mindennapok állandó jellegű, szerves részét, megítélése a társasági élet tekintetében mégsem volt mellékesnek tekinthető, hisz a farsangi időszak intenzív táncélete, valamint a táncoláshoz kötődő sajátos ünnepies formák jelentőséggel bíró viszonyítási ponttá tette a táncéletet a kortársak mentális időérzékelésében.

⁵⁰ Mindez a 19. század általános jelenségének tekinthető, ám érdemes hangsúlyozni, hogy nem kizárólagosságot jelentett. A táncmentes böjtöt követően az ún. zöld, avagy népi ünnepek időszaka (húsvét hétfő, május elseje, pünkösdhétfő) biztosított még alkalmakat a táncolásra. Nyaranta főképp városi kertekben, udvarokban, valamint a reformkor alatt első virágkorukat élő a fürdőhelyeken zajlott táncélet. Ősz idején pedig a szürethez és vásárokhöz kötődő táncünnepek emelhetők ki. Számos táncsemény viszont nem az év valamely időszakához, jeles napjához kötődött. Születtek jótékonyági bálók is egy-egy nemzeti vagy szociális ügy előmozdítása érdekében, valamint említeni lehet az emberi élet fordulóihoz kötődő ünnepi alkalmakat is (keresztelő, lakodalom, név- vagy születésnap), melyek apropóul szolgálhattak táncmulatságokhoz. Fábri 2009: 90; Hanusz 2014: 62–63.

b) Táncalkalmak és szervezőik

Slachta Etelka naplójában változatosan kerültek az egyes táncalkalmak megnevezésre: piknik, táncmulatság, táncvigalom, táncestély, bál. Igen gyakran történt mindez egy-egy francia kifejezés használatával (pl. *pique-nique*, *soirée dansante*), kifejezőn utalva arra az erős francia behatáson alapuló mintakövetésre, amely a Habsburg Monarchián belüli társasági életet meghatározta. A naplóíró táncéletét végigkövetve kiviláglik, hogy a soproni társaság számára a farsangi időszak jelentette szinte kizárólag a tánc intézményesített jelenlétét. Az év fennmaradó részében más naptári fordulóhoz kötődő ünnepek nem bukkantak fel, az egy-egy táncmulatságra, amelyre mégis sor került a nyár és az ősz folyamán, a társaság életére nézve jelentkező jeles események nyújtottak apropót. Ezek alatt elsősorban egy-egy különleges – magas rangú vagy országosan elismert – személy érkezésének megtisztelését lehet érteni, mint például Habsburg-Tescheni Károly Ferdinánd főherceg és lovassági tábornok, vagy Liszt Ferenc vendégeskedését.

A naplóbejegyzések gyakran megemlékeztek a táncesemény szervező személyéről vagy külső helyszínéről, mely utóbbi szinte kizárólag a soproni *Casino* valamely termét jelentette.⁵¹ Ezek nyomán követése alapján lehetőség nyílik annak feltérképezésére is, hogy kik számítottak Slachta Etelka környezetében a legaktívabb szervező egyéneknek, akik képesek voltak maguk köré csoportosítani a helyi társasági életet.

Alapvetően egy sokszereplős tér rajzolódik ki a naplóbejegyzések alapján (3. ábra). A közösség táncéletére nézve meghatározó szereppel bírt a már említett soproni *Casino*. Míg kis fölényrel ugyan, de ahhoz kapcsolódott a legtöbb táncesemény megszervezése, addig a magán bálók és (akár spontán kitörő) táncestélyek tekintetében több személy is képes volt sikeresen orientálni magát a helyi társasági életben. Az ismert szervezők közül kiemelkedett gróf Zay Imre özvegye, Sibrikné Felsőbüki Nagy Klára és a Saar család. Mindannyian erős, több generációra visszanyúló beágyazottsággal bírtak a soproni társasági életben: a városhoz fűzték őket családjuk házassági kapcsolatai, valamint rokonaik helyi tisztségviselése. Mögöttük kissé elmaradva jelentkezett még a Sopronba frissen érkezett Attens Lipótné is, aki minden bizonnyal aktív fellépésével kívánta elősegíteni a helyi közösségbe történő sikeres integrálódását.

Érdemes kiemelni, hogy a naplószöveg többször az érintett családok asszonyait nevezte meg a táncesemények szervezőiként. Mivel azok a család anyagi, kulturális és társadalmi tőkét

⁵¹ A *Casinóban* rendezett táncesemények mögött álló szervezőkre, terembérlőkre nem történtek a naplóban utalások, így az egyszerűség kedvéért az összesítő vizsgálatban a *Casino* mint megszervező van feltüntetve.

együttesen voltak képesek reprezentálni a társasági életen belül, a jelenség feltételezhetően az úri feleség-háziasszony szerepkör megnyilvánulásaként értelmezhető.

c) Az egyes tánc típusok előfordulásának jellemzői

A naplószöveg sajátos adottságaiból kifolyólag az egyes táncok előfordulásának vizsgálatához kétféle szemléletmód szerint gyűjtöttem az adatokat. Egyrészt azt követtem nyomon, hogy az említett tánc típusok hány *táncalkalommal* voltak megemlítve, illetve hogy pontosan milyen *gyakorisággal* is lettek azok eltáncolva.

Az elemzés során megmutatkozó tánc típusok repertoárját elsősorban olyan, a 19. század első felében széles körben elterjedt hatások határozták meg, mint a francia (*cotillion, française*), a német (keringő) és szláv (mazurka, polka) eredetű táncok divatja.⁵²

A Habsburg Monarchia területén Mária Terézia uralkodásától fogva lehet beszélni a francia eredetű formákat követő társasági táncélet, valamint báli szezon meghonosodásáról.⁵³ A 19. század első évtizedeiben még a menüett számított a bálók egyik legkedveltebb tánc típusának. Bonyolult lépegető koreográfiáját egyszerre mindig csak egy pár táncolta, minimális testi érintkezéssel, erős kontrasztot jelentve így a későbbi táncdivatokkal szemben.⁵⁴

A német népi eredettel bíró keringő elsőként 1790 táján, Párizsban tűnt fel. Újszerűsége abban rejlett, hogy egyidejűleg több férfi-nő páros táncolta egymással szorosan összefogódzva.⁵⁵ Főleg a keringőhöz kapcsolva járták a 18. század elején francia népi táncból kialakult *cotillont*, avagy *cotilliont*, melynek elnevezése valószínűleg a breton női viselet alsószoknyájából ered. A 18. század végéig elsősorban négy, egymással négyszögben felálló pár táncolhatta, e fajta kötöttségei a 19. századra viszont erősen fellazultak. Jellegzetességét adta ugyan a bonyolult lábmunka – egyes figurákat a balettből, másokat a keringőből is átvett –, ám kifejezetten német területeken emellett erős játékosság is jellemezte. A német *cotillion* gyakorlatilag egy zenés táncjátékot jelentett, amelybe további eszközöket, székeket, esernyőket vagy tükröket is bevontak.⁵⁶ Az alkalmak oldott hangulatára utal egy korabeli illemkönyv részlete is: „*a kotillion*

⁵² Felföldi 2020: 181–182. A magyar reformkort érintő korábbi tánc történeti kutatások elsősorban az ebben az időszakban felemelkedő, nemzetépítő politikai törekvések egy szimbólumává váló társastáncot, a csárdást tették meg vizsgálatuk tárgyává. Míg az 1830-as években még csak „magyar”-nak mondott tánc leginkább bálkezdő, vagy bemutató szerepben jelent meg, addig az 1840-es évektől kibontakozó „táncpolitika” értelmében a bécsi udvar a keringő és a polka, a liberális reformer nemesség pedig a csárdás tudatos, demonstratív jellegű terjesztésére törekedett. Az 1830-as, ’40-es évek fordulóján – mely jelen kutatás szűkebb időbeli kereteit képezi – azonban még nem beszélhetünk a táncélet éles polarizáltságáról, avagy kifejezetten nemzeti jellegéről. Hanusz 2014: 66; Szentpál 1956: 75.

⁵³ Forgács 2009: 21–23; Pesovár F. 1978: 39–46.

⁵⁴ Szentpál 1956: 73.

⁵⁵ Szentpál 1956: 73–74.

⁵⁶ Knowles 2009: 193–194; Néptánc Tudástár: cotillon.

alatt a táncnál szinte fontosabb a beszélgetés. E táncok kivitelét nem szabad táncmesteres pontossággal követelni.”⁵⁷ 1840-ben pedig berobbant az európai köztudatba az ugyancsak eredetileg népi gyökerekkel bíró polka.⁵⁸ Az akkori legkeresettebb párizsi táncmester, Henri Cellarius karolta fel a tánc elterjesztését, rövidesen így egész Párizsban, egy éven belül pedig szerte Európában polkázni tanult a báli közönség. Gyors elterjedését segíthette, hogy – a keringő $\frac{3}{4}$ -es ritmusával ellentétben – a $\frac{2}{4}$ -es lüktetésű polka szökdelése játékos és eleven hangulatot eredményezett a táncosok között.⁵⁹

Mindezen 19. század eleji táncdivatok a reformkori Sopron táncéletében is jelen voltak, tovább erősítve a megállapítást, hogy még az 1830-as, ’40-es évek fordulójának időszakában a városi polgári réteg társasági életében a nemzetközi minták domináltak, a nemzeti diskurzus pedig más színtereken, még kevésbé intenzíven zajlott.

A vizsgálatok során a táncalkalmakhoz kapcsolódó adatok (4. ábra) alapján a *cotillon* emelkedett ki a mezőnyből, mellette a keringő, a mazurka, illetve még a polka voltak gyakorinak tekinthető tánc típusok. Kisebb szerepben ugyan, de megjelent továbbá – a valószínűleg az ún. francia négyest takaró – *francaise*, valamint még a csárdás is képviseltette magát a soproni közönség előtt. Rátéekintve viszont az egyes táncok ténylegesen eltáncolt gyakoriságára, más viszonyrendszer rajzolódik ki (5. ábra) az egyes típusok között. A bálók legtöbbször eltáncolt típusának a napló alapján a keringő mutatkozott, a táncrendben tanúsított dominanciája pedig megmutatkozik az előző diagrammal (4. ábra) történő összevetésben: mindössze 13 alkalom alatt összesen 58-szor került eltáncolásra. Az összehasonlítást a többi tánc esetében is elvégezve már nem kapunk hasonló nagyságrendű kontrasztot. Még a *cotillon* esetében lehet arról beszélni, hogy egy-egy táncalkalom alatt néha többször is eljárták, ám a mazurka, a polka és a *francaise* valójában csak „kuriózumnaként” jelentek meg elvértve a tánc téren. A csárdás helyzete is eszerint pozícionálódik át. A gyakorlatban a „magyar”-nak nevezett tánc nem jelentette a soproni bálók szerves részét, csupán szórakoztató-bemutató jelleggel vállalkoztak ritkán a résztvevők közül férfiak, hogy választott hölgyeikkel megmutassák unikális tánc tudásukat – ennek lett egy alkalommal Slachta Etelka is részese.⁶⁰

⁵⁷ Fábri (szerk.) 2001: 229–230.

⁵⁸ Noha önmagában a *polka* jelentése „lengyel”, a táncot mégis cseh eredetűnek tartják. *Pulka* csehül annyit tesz, mint „valaminek a fele”, valószínűleg ezzel a táncban tetten érhető fél-lépésre, illetve félfordulatra történik utalás. Szentpál 1956: 75. A polka eredetéhez kötődő további tánc történeti diskurzushoz lásd: Bakka 2018.

⁵⁹ Szentpál 1956: 75.

⁶⁰ „Magyarra Noszlopy kért fel, de kosarat kapott. Azután Jankovich s erre Stettner magyart táncoltak; de volt ám kérés! Gondoltam, elszakítanak, annyira kértek mindnyájan a frissre fel! De először nem tudom, s ha tudnám is, talán mégsem táncoltam volna.” Slachta 2004: 125.

5. A reformkori táncművészet személyes megélésének formációi

A történetírás szerteágazó módon alkalmazza és használja a (történelmi) tapasztalat fogalmát. A jelen esetben is képviselt megközelítés szerint, az egyén múltbeli tapasztalatait az identitás megteremtődésének részeként lehet értelmezni, kutatásom figyelme pedig elsősorban a sajátosan női identitás felé irányul.⁶¹ A *gender* történetírás legismertebb elméleti szószólója, Joan W. Scott a társadalmi nem fogalmának definiálása során is hangsúlyozta a nemi szerepekből fakadó sajátos tapasztalatok vizsgálatának fontosságát. Mint megfogalmazta, a társadalmi nem (*gender*) olyan hely, idő és életkor függvényében változó, szociálisan meghatározott elképzelések összessége, melyek kijelölik a közösség által elfogadott női és férfi szerepeket. Az egyének pedig az ezekből fakadó, társadalmi nemi hovatartozásukból fakadó sajátosan női vagy férfi tapasztalataikból konstruálhatják meg identitásaikat.⁶² Ezen fogalmi keretek között Scott szerint a történész feladata feltárni azokat a társadalmi gyakorlatokat, melyek hozzájárulnak az adott nemi szerepek létrejöttéért és újratermelődéséért, valamint kibontani a nemi szerepek meghatározottságaiból fakadó tapasztalattörténeteket.⁶³

Slachta Etelka táncélethez kötődő, sajátosan női tapasztalatainak feltárásához a táncalkalmakat megörökítő naplóírói gyakorlata jelenti a legfőbb támaszt.

„Casino pique-nique! Gyönyörű, himzett ruhám s a kis fehér rózsák hajamban. Nagy Ilka is volt. Tourokban táncoltam mindent.⁶⁴ Első cotillont atya Pejachevich-csel, noha rosszul érzé magát s Rudi igen esdekelt, engedné neki át. Másikat, még Sibrikéktől, gróf Batthyányval. Mily kedvesen emlékeztet fash pesti táncosaimra! Roppant sokat táncoltam; alig pihenheték. [...] Udvarlóim száma számíthatatlan! Batthyány, Rott, Konkolyi, Stettner, Laci, az unalmas, Chernel, Hódossy; báró Rödern, báró Hügel ma különösen, Stoll, még Buirette is, s természetesen Rudi és Zichy Frigyes. Gróf Attems ma mindent táncolt; így velem is igen sokat. Pompásan mulattam; igen faitiroztak.”⁶⁵ Mindez igen szemléletes példája annak, mi mindent is jelentett Slachta Etelka számára egy-egy táncalkalom. A táncokon túl rendszeresen megemlékezett ruházatáról, táncpartnereiről, a körülötte megforduló udvarló férfiakra, a többi

⁶¹ A nemspecifikus, sajátosan női és férfi identitásformák történetiségének feltárásával egy új – az adott társadalom nemi szerepei által meghatározott – dimenzióval gazdagodhat a történelem egyéni megtapasztalásának vizsgálata. Az 1960-as évektől kibontakozó nőjogi mozgalmak nyomán megszülető nőtörténetírás, majd az 1980-as évtizedtől formálódó *gender studies* képviselői ugyanis azt hangsúlyozzák, hogy csak nemspecifikus tapasztalat és megismerési látószög létezik. Gyáni 2020b: 328–330. A nőtörténetírás historiográfiája kapcsán bővebben lásd: Kéri 2018: 31–62; Pető 2006: 521–538; Scott 2001: 126–160.

⁶² Gyáni 2020a: 12; Scott 1991: 779.

⁶³ Gyáni 2020b: 333.

⁶⁴ „Körökben”, „forgásokban” (francia). Jelentése, hogy a párok nem a zene végéig táncoltak együtt, hanem csupán egyszer járták körbe a termet, majd a férfi hölgypartnerét visszakísérte a helyére. Katona 2007: 387.

⁶⁵ Slachta 2004: 133.

résztvevő hajadon leányról (és esetenként az ő táncosaikról is), valamint az est sikerességéről. Utóbbinak elengedhetetlen részét képezte a férfitársaság,⁶⁶ felkérései mennyiségének⁶⁷ és saját hangulatának⁶⁸ értékelése.

A bálókban elért személyes győzelmeket tovább tudta növelni egy-egy kitüntetett személy figyelme,⁶⁹ vagy egy adott tánc típus technikájának szóló dicséret: „*Vojna ma a leghízelgőbb dicséretekkal halmoza mind a keringő, mind különösen mazurom felett. Mondá, hogy oly nemességgel, s mindamellett oly elragadó kellemet bírok.*”⁷⁰ Slachta Etelka kifejezetten mazurkájára kapta a társaságtól a legtöbb elismerést, mely tekintve, hogy nem számított egy Sopronban gyakorta járt táncnak (5. ábra), tudásának értékét különleges fényben tüntethette fel: „*Schembeck Ádám nem tudta eléggé dicsérni mazur táncomat; mondá, ha velem táncol, mindig Krakkóba érzi magát varázsolva.*”⁷¹

Az udvarlás és a táncélet korabeli szoros összefonódásainak nyomai a naplóbejegyzésekben is tetten érhetőek. Akár a konkrét tánc eseményektől független, mindennapi beszédhelyzetekben is megjelenhetett, gyakorlatilag a szerelmi ügyek és szándékok burkolt megvitatásának eszközeként. Erre utal Slachta Etelka egy férfiismerősenek érdeklődő puhatolózása is: „*Mondá továbbá, hogy igen-igen kíváncsi a jövő télre s célzott Derrára [Derra Antal katonatisztre – E. K.] s reám. [...] s mondá, hogy föltevék magukban, jövő télen minden házba menni, melyben szívesen láttatnak, igen szorgalmasan táncolni s egyszóval szeretetre méltók lenni.*”⁷² Nem meglepő módon pedig így maga a táncolás vagy a táncra való felkérés is többször az aktív udvarlás megnyilvánulásaként értelmeződött a naplóíró részéről; Rohonczy Ignác, Sopron vármegye jegyzője például a következő bírálatot kapta a naplóban: „*unalmas szépségmondáival ma ismét majdnem halálig kínzott; ma udvarolt nékem tüzesebben, mint valaha - kiállhatatlan! Cotillont akart mind a kettőször velem táncolni, örültem sorsomnak, hogy neki kicsúszhattam.*”⁷³

⁶⁶ „Udvarlóim száma ismét fényes: Cziráky; a kedves, Chernel, a kiállhatatlan; báró Hügel, báró Falkenhausen, Rudi, a kedves, az érdekes; Laci, az unalmas, de mégis kedves.” Slachta 2004: 127.

⁶⁷ „Ma minden udvarolt nékem, legtöbbet táncoltam, szóval man hat mich aufs glänzendste fetirt.” Slachta 2004: 35.

⁶⁸ „igen jól mulattam s vígan voltunk” Slachta 2004: 33.

⁶⁹ Mikor egy Habsburg főherceg is a bálozók társaságát gyarapította, Slachta Etelka így emlékezett meg: „Engemet elejébe tett mindazon grófnőknak, mint [...] Megvallom, nem is hittem, hogy egész keringőt fog velem táncolni - s íme, nemcsak hogy teszi, de még ily kitüntetve teszi! Ez mutat szép beljegyre, ezen leereszkedés angyal!” Slachta 2004: 97.

⁷⁰ Slachta 2004: 36.

⁷¹ Slachta 2004: 124.

⁷² Slachta 2004: 80.

⁷³ Slachta 2004: 97.

Noha a korszak normái szerint elvárt volt, hogy a tánctéren is érvényesüljenek a férfi és nő erkölcsös érintkezésére vonatkozó illemszabályok, a naplószöveg egy-egy utalása mégis betekintésként szolgálhat arra, hogy ezek ellenére a tánc miként is válhatott a finom megnyilatkozások és puhatolózások terepévé. Slachta Etelka egy hű, komoly udvarlója, Riefkohl Rudolf kapcsán íródott például a következő idézet: „Egyszer jön Rudi s választ. Éppen érzelemről volt szó. «Das ist Gefühl!» - mondá, reá célozva. «Oh, nein!» - válaszlám nevetve s towarepülék a kedves táncossal; de ez kezem gyöngéden megszorítva s fejem szokásaként meleg keblére hatva, gyöngé sóhajjal mondá: «Mehr als Sie vermuthen können!» Ha igaz volna!”⁷⁴ A testi közelségen túlmenően bármely röpke párbeszéd vagy erősebb kézszorítás is tehát meghatározó többletjelentést hordozhatott, melyek a résztvevő felek számára egyértelmű üzeneteket fejezhettek ki.

Szükséges viszont kiemelni, hogy az általános illem mögött feszülő intim szándékok a társasági élet más pontjain is felszínre tudtak törni, az nem csupán a táncalkalmak sajátjának volt tekinthető. Lényegében bármely „lopott pillanat” szolgálhatott lehetőségként a szándékok explicit vagy implicit kinyilatkoztatására, ahogy azt Slachta Etelka is többször tapasztalta: „Nyakamra akart csókolni, s minekutána azt óvakodva nagy kendőmbé burkolám, kezemet fogá, mondva, hogy ezt csak szabad csókolnia.”⁷⁵ Mindezek fényében válhat érthetővé, hogy a táncolás során jelentkező szexuális felhang miért nem jelentkezett a naplóíró szemében a nemi normák határátlépéseként. A naplóban megörökített azon esetek, mikor férfiak nyílt közeledését tapasztalta meg, az esetleges ijedtségen túl erősebb érzelmi reakciót, megrökönyödést nem váltottak ki belőle,⁷⁶ melynek oka feltehetően a férfinévről alkotott általános elképzeléseiben keresendő. A hölgytársaságban forgó urak elkerülhetetlen sajátosságaként, a „férfiúi csapodárság”⁷⁷ részeként, ezáltal a társasági élet természetes velejárójaként élhette meg ezeket a tapasztalatokat. ⁷⁸

⁷⁴ Slachta 2004: 132.

⁷⁵ Slachta 2004: 85.

⁷⁶ „Egy francia párdal után: Voici le soir, fejét nyakamra hajtá s egy gyöngé, meleg, hosszú csókot nyomott reá. Én tettem, mintha nem vettem volna észre. Térdei ismét nagy mozgásban voltak. Egyszer, midőn felkelek, kottákat kereső, karját csatolá derekamon át, de én anélkül, hogy reánéztem volna, lassan kicsúszék karjából s ő többé semmit sem nyert.” Slachta 2004: 115.

⁷⁷ Slachta 2004: 42.

⁷⁸ E felvázolt viszonyrendszert árnyalja tovább, hogy viszont mikor saját intim vágyaival szembesült valamilyen módon, azok erős érzelmi reakciókkal jártak: „Mily álmom vala! Fölébredékutána s oly mélyen megrázódott valék, szívem oly erősen dobogott, hogy csak soká utána alhattam el s csak akkor, midőn kezemet erősen reá szorítva, ennek kiállhatalan dobogását valamennyire mérséklém. Álmodám, hogy soirée-ban valánk. Tóni volt itt [...] Karjaimba borul s egy hosszú, forró csókba olvadának ajkaink össze! Kifejezhetetlen boldog valék s ijedtségtől s szerelemtől még mindig remegve ébredék fel.” Slachta 2004: 115–116.

Összegzésként elmondható, hogy a hajadonkorában aktív táncéletet élő Slachta Etelka számára minden bizonnyal különös fontossággal bírtak a táncesemények. Legtöbbször kiemelt részletességgel kerültek a naplóban megörökítésre, nem pusztán érzelmi motivációk miatt, hanem mivel a táncpartnerek, az udvarlók, valamint a ruházatra és a tánctechnikákra kapott dicséretetek mind a társasági életben történő érvényesülés fokmérőiként, illetve eszközeként funkcionáltak a naplóíró számára – mely szempont alapvető motivációját jelentette a naplóírás gyakorlatának. Nem lehet így meglepő általánosan használt, a táncalkalmakat összegző szavajárása sem, mely szintén az ő személyes sikerességében jelölte meg egy alkalom eredményességének kulcsát: *„Igen faitirozva [foglalkoztatva] voltam, szörnyűn sokat táncoltam. Felségesen mulattam, igen ki valék tüntetve.”*⁷⁹

Slachta Etelka ezen hozzáállásában tetten érhető az a korábban bemutatott jelenség, mely szerint a kulturális tőkeként értelmezett tánc a házasság előtt álló hajadon leányok számára kiemelt – és csak időleges – lehetőséget jelentett a társadalmi nyilvánosságban való megmutatkozásra és érvényesülésre. Slachta Etelka pedig, naplójának részletei és stílusa alapján ezen viszonyrendszerrel valószínűleg tisztában is volt, és azt tudatosan kívánta a maga javára felhasználni a párválasztásban történő boldogulása érdekében.

⁷⁹ Slachta 2004: 122.

6. Konklúzió és összefoglalás

Jelen dolgozat arra vállalkozott, hogy a reformkor városi polgárságának tánc kultúrája egy esettanulmány keretei között részleteiben elevenedjen meg. Slachta Etelka naplóbejegyzésein keresztül sor kerülhetett táncélete bizonyos szegmenseinek rekonstruálására, valamint a szövegen nyomot hagyó személyes élményeinek bemutatására és értelmezésére. A tánc kultúra társadalmi szerepének vizsgálata során elsősorban az egyén életvilágához kötődő szerepkörök kaptak kifejtést, bemutatva, hogy a szocializáció, a reprezentáció és a tőketranszformáció lehetőségei miként testesültek meg Slachta Etelka életében.

A naplóból megismerhető élmények bemutatás a soproni táncélet jellegzetességeinek vizsgálatával társult, így elemzésre kerültek az előforduló tánc típusok, a táncalkalmak körülményei és szervezői, valamint annak kérdése, hogy a táncélet miként is pozicionálódott a társasági élet „nagy egészén” keresztül. Utóbbi tekintetében az a szituáció mutatkozott meg, hogy korábbi kihangsúlyozottsága ellenére a tánc nem számított a hétköznapi cselekedetek szerves részének. Erős szezonális kötődött hozzá, miközben a mindennapi szociális érintkezéseket egészen más tevékenységek dominálták: vizitek, színházi előadások látogatása, a közparkokban való megmutatkozás. Számos lehetőségét nyújtották ezek is a szociális kapcsolatteremtésre és –tartásra, ezek ellenére mégis a 19. század embere sajátos fontossággal ruházta fel a táncéletet: kiemelt jelentőséget tulajdonított neki a párválasztás, udvarlás rítusai között, melyek kihatással bírtak a nemi szerepekre, valamint a történelmi ágensek fogalomhasználatára és helyzetmeghatározására is.

Jelen esettanulmány alapokat biztosít a kutatás folytatásához, további női egodokumentumok bevonásával és azok összehasonlító vizsgálatával kiindulópontot jelent a felvetett kérdések összetettebb tárgyalásához. A téma felvetés relevanciáját adja, hogy a 19. századi női naplóból feltáruló művelt női életvilágok rekonstruálásával adalékokat nyerünk a hétköznapi élet és a polgárosodás kultúrtörténetének megismeréséhez, valamint nőtörténeti szempontból alaposabb ismereteket nyerhetünk arra vonatkozóan, hogy a társadalmi nyilvánosság egy formájaként értelmezhető társasági életben milyen körülmények között, milyen szerepekben tudtak a nők maguknak érvényesülési lehetőségeket nyerni.

Bibliográfia

Felhasznált források

- Fábri Anna (szerk.) 2001: *Művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben (1798–1935)*. Szöveggyűjtemény. Budapest.
- Fáy András 1841: *Nőnevelés és nőnevelő intézetek hazánkban. Különös tekintettel nemesek, főbb polgárok és tisztos karúak lyánkáira*. Pest.
- Slachta Etelka 2004: „... kacérkodni fogok vele.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1838–1840*. (S. a. r. Katona Csaba.) Győr.
- Slachta Etelka 2005: „... kacérkodni fogok vele.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1840. március – december*. (S. a. r. Katona Csaba.) Győr.
- Slachta Etelka 2006: „... kacérkodni fogok vele.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1840. december – 1841. augusztus*. (S. a. r. Katona Csaba.) Győr.
- Slachta Etelka 2007: „... kacérkodni fogok vele.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1842–1843*. (S. a. r. Katona Csaba.) Győr.
- Slachta Etelka – Szekrényessy József 2008: „Azért én önnek sem igent, sem nemet nem mondtam.” *Válogatás Slachta Etelka és Szekrényessy József leveleiből*. (S. a. r. Katona Csaba.) Győr.

Hivatkozott szakirodalom

- Bácskai Vera – Nagy Lajos 1984: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Budapest.
- Bácskai Vera 2003: Bevándorlás és befogadás a dunántúli városokban a 19. század első felében. A bevándorlók esélyei a polgárjog elnyerésére. *Korall* (4.) 11–12. 103–110.
- Bakka, Egil 2018: A polka és előtörténete. (Ford. Felföldi László) *Aetas* (33.) 1. 165–174.
- Balogh János Mátyás 2008: Fél évszázad „szerelmi dolgai”. Egy altiszt altest önképe és statisztikája. *Aetas* (23.) 3. 101–127.
- Bondea Vivien 2023: Egy lokális tánc kultúra funkcióinak antropológiai értelmezése. In: Fuchs Livia – Fügedi János – Péter Petra (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 2022–2023*. Budapest, 76–107.
- BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Tudástár: cotillon.
<https://neptanctudastar.abtk.hu/hu/keyword/72> – utolsó letöltés: 2024. június 15.
- Csatkai Endre 1943: Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója 1838–1842. *Soproni Szemle* (7.) 4. 19–212.

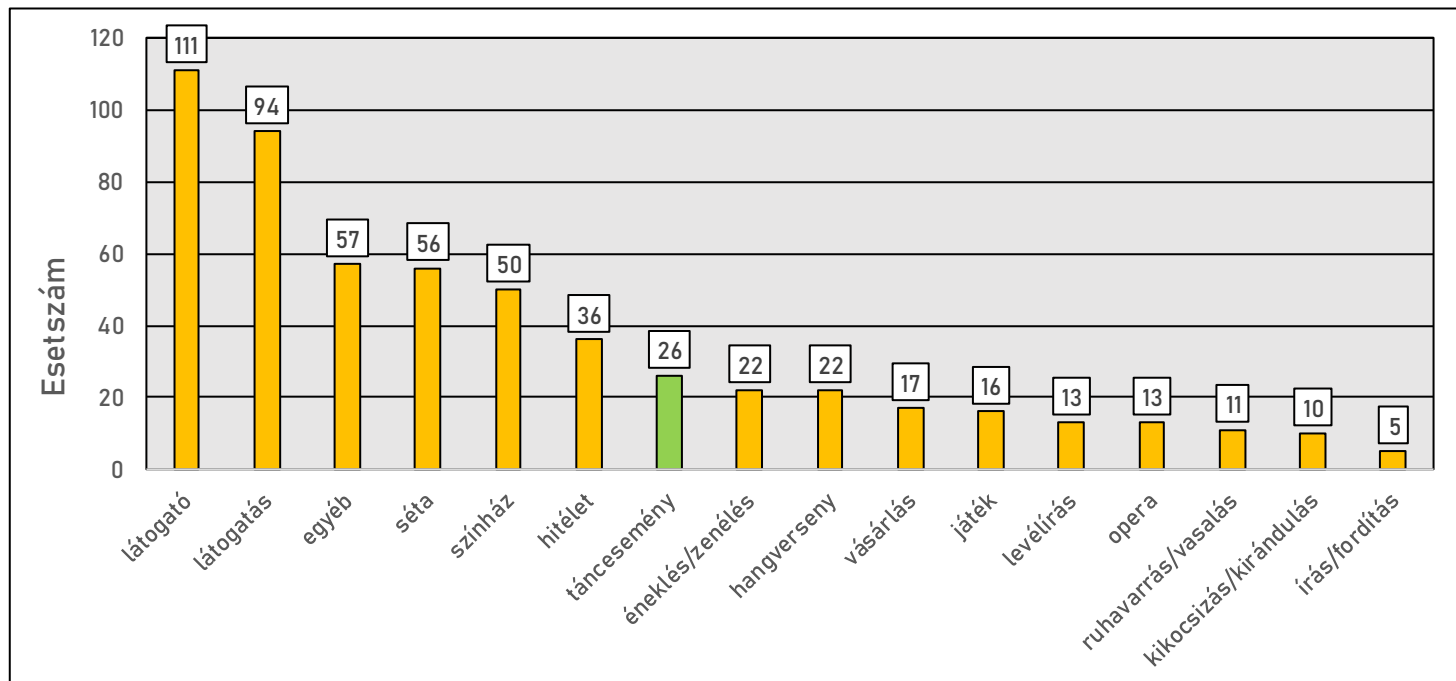
- Dülmen, Richard van 2004: A németországi történeti antropológia kialakulása. (Ford. Perényi Roland) *Aetas* (19.) 2. 140–154.
- Eöry Gabriella 2008: Főszolgabírói multságok. Társasági élet és szórakozás Olchváry Pál naplójában. *Aetas* (23.) 3. 65–81.
- Fábri Anna 2009: *Hétköznapi élet Széchenyi István korában*. (Mindennapi történelem) Budapest.
- Felföldi László 2020: Reception of Nineteenth-Century Couple Dances. In: Bakka, Egil – Buckland, Theresa Jill – Saarikoski, Helena – Wharton, Anne von Bibra (eds.): *Waltzing Through Europe: Attitudes towards Couple Dances in Hungary*. Cambridge, 177–238.
- Fónagy Zoltán 2013: Kislány a zongoránál. A zene a középosztály magánéletében a 19. században. *Korall* (14.) 51. 18–40.
- Fónagy Zoltán 2023: Érdekek és érzelmek. Párválasztás és házasság a 19. században. In: Kiss Erika – Orgona Angelika – Simonovics Ildikó (szerk.): *Magyar Menyasszony. Tanulmányok*. Budapest, 117–138.
- Forgács D. Péter 2009: A magyaros táncok értelme az osztrák identitásban. In: Németh András – Major Rita – Mizerák Katalin – Tóvay Nagy Péter (szerk.): *Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. (Táncművészet és tudomány. A Magyar Táncművészeti Főiskola kiadványsorozata I.) Budapest, 21–26.
- Gyáni Gábor 1996: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja. *Budapesti Negyed* (4.) 4. 125–152.
- Gyáni Gábor 2005: Női identitás egy reformkori napló tükrében. In: Steinert Ágota (szerk.): *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*. Budapest, 33–40.
- Gyáni Gábor 2019: Az ego-dokumentumok történetírói haszna. *Bárka* (27.) 2. 69–74.
- Gyáni Gábor 2020a: *A nő élete – történelmi perspektívában*. Budapest.
- Gyáni Gábor 2020b: *A történeti tudás*. Budapest.
- Hanusz Zsuzsanna 2014: A reformkor társastáncélete a Regélő-Honművész, a Regélő Pesti Divatlap és a Pesti Divatlap tükrében. Egy forrásanyag-vizsgálat szempontrendszeréről, tapasztalatairól és további lehetőségeiről. In: Bolvári-Takács Gábor – Fügedi János – Mizerák Katalin – Németh András (szerk.): *Alkotás – befogadás – kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. (Táncművészet és tudomány. A Magyar Táncművészeti Főiskola kiadványsorozata VII.) Budapest, 59–69.
- Hollós Marida 2000: *Bevezetés a kulturális antropológiába*. Budapest.
- Katona Csaba 2002: Napló és írója. Egy lány balatoni „szerelmei” 1841-ben. *Partes Populorum Minores Alienigenae* (7.) 1. 201–229.

- Katona Csaba 2007: „Ó, tovább kellett volna Önnek Pesten maradni!” A reformkori Pest emlékezete Slachta Etelka naplóiban. In: Á. Varga László (főszerk.): *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* II. Budapest, 387–408.
- Katona Csaba – Kovács Eleonóra 2014: A személyes emlékezet dokumentumai. *Turul* (87.) 2. 41–47.
- Katona Csaba 2014a: A kacér és a szende. Slachta Etelka és Kölcsény Antónia naplóinak értelmezései. In: Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): *A személyes történelem forrásai*. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai I. Évkönyvek 20.) Nyíregyháza, 25–36.
- Katona Csaba 2014b: Lány tollal. Sorvezető Slachta Etelka naplóihoz. In: „... kacérkodni fogok vele.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1838–1840*. (S. a. r. Katona Csaba.) Győr, 13–25.
- Kavecsánszki Máté 2014: Tánc és politika. Szempontok a táncművelés és a politikai akaratképzés közötti kapcsolat értelmezéséhez. *Híd* (78.) 3. 74–89.
- Kavecsánszki Máté 2020: A hagyományos táncművelés antropológiája. *Kultúra és közösség* (11.) 4. 79–88.
- Kéri Katalin 2018: *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)*. Pécs.
- Knowles, Mark 2009: *The Wicked Waltz and Other Scandalous Dances. Outrage at Couple Dances in the 19th and Early 20th Centuries*. Jefferson, North Carolina.
- Kövér György 2008: A magánélet titkai és a napló. Nők, szerelem, házasság Kállay Bédi életében. *Aetas* 23. (23.) 3. 82–100.
- Kövér György 2011: Én-azonosság az ego-dokumentumokban. Napló, önéletírás, levelezés. *Soproni Szemle* (65.) 3. 219–240.
- Kövér György 2012: A szív hangja a vegyesházasságról. In: Dobszay Tamás – Erdődy Gábor – Manhercz Orsolya (szerk.): *Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről 1780–1948*. Budapest, 127–138.
- Kucserka Zsófia 2019: Házasság és családmodellek Slachta Etelka magáncélú és közhasznú íásaiban. In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Érzelmek és mostohák. Mozaiksaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*. Budapest, 264–289.
- Kürti László 1995: Antropológiai gondolatok a táncról. In: Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kolozsvár, 137–153.
- Lukács Anikó 2008: Átöltözések. A 19. századi magyar nemzeti divat emlékiratok és naplók tükrében. *Aetas* (23.) 3. 46–64.

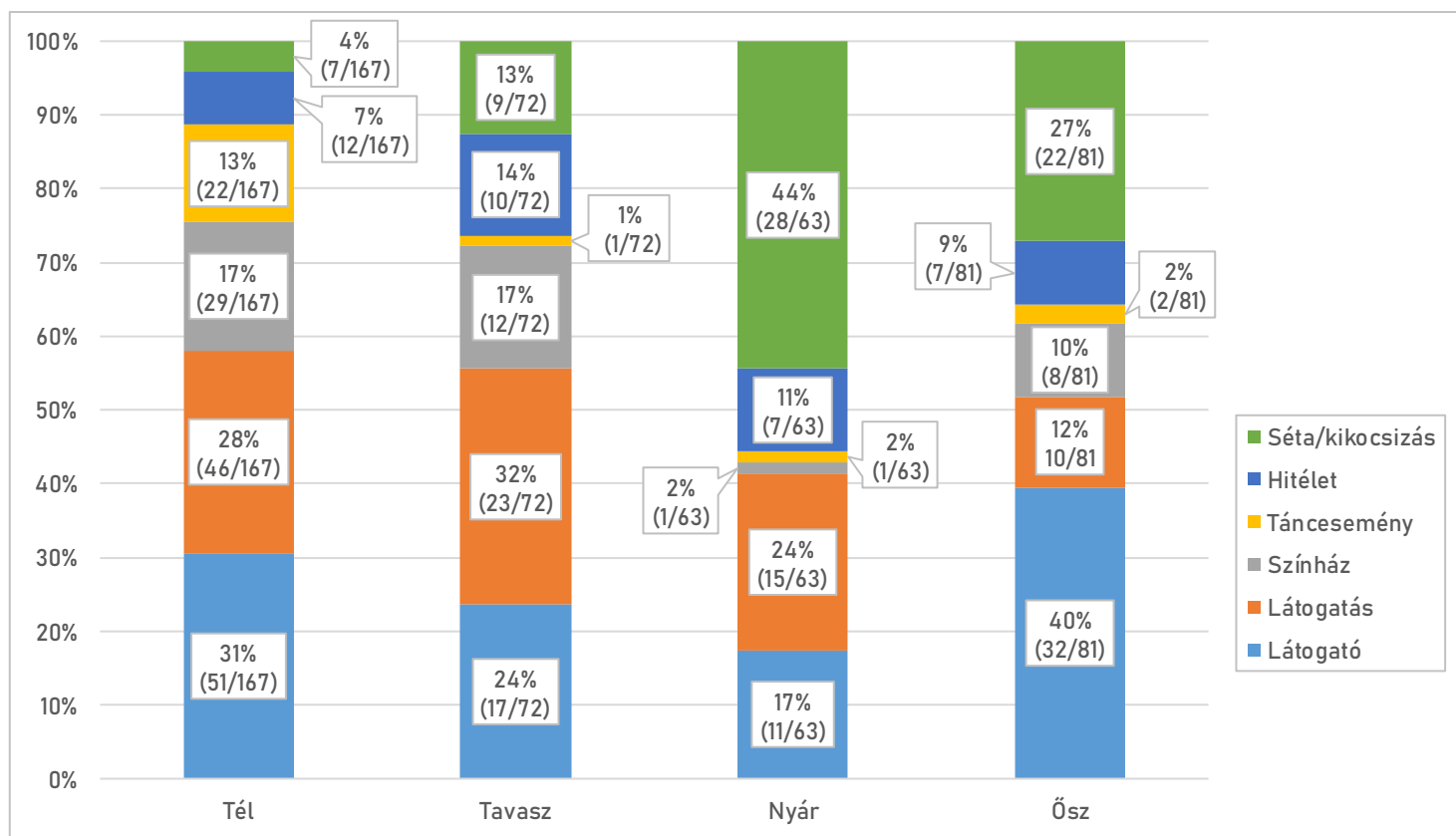
- Maisch Patrícia 2019: A lánynevelés lenyomatai 19. századi női naplókban. In: Czeferner Dóra – Ács Marianna – Takács Zsuzsanna Mária – Pusztafalvi Henriette (szerk.): „Asszonyoknak igen sokat kell tudni...”: Új kutatások a nőnevelés történetéből. Pécs, 145–159.
- Pesovár Ferenc 1978: *A magyar nép táncélete. Tánctanulás, táncalkalmak, táncrendezés.* Budapest.
- Pető Andrea 2006: Társadalmi nemek és a nők története. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek.* Budapest, 521–538.
- Pogány György 2014: Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején. Slachta Etelka, Kánya Emília olvasmányai, Jósika Júlia nézetei az olvasásról. *Könyv és Nevelés* (14.) 1. 42–58.
- Priszlinger Zoltán 2008: Strigulákban mért férfiasság. Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában. *Sic Itur Ad Astra* (19.) 58. 209–231.
- Priszlinger Zoltán 2009: A sport mint téma Wesselényi Miklós naplójában. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): *Arisztokrata életpályák és életviszonyok.* Debrecen, 129–144.
- Priszlinger Zoltán 2018: Egy betegség hétköznapijai. Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplóbejegyzései tükrében. *Történelmi Szemle* (60.) 1. 35–68.
- Scott, Joan Wallach 1991: The Evidence of Experience. *Critical Inquiry* (Vol. 17.) No. 4. 773–797.
- Scott, Joan Wallach 2001: Társadalmi nem (gender): a történeti elemzés hasznos kategóriája. In: Uő (szerk.): *Van-e a nőknek történelmük?* (Ford. Greskovits Endre) Budapest, 126–160.
- Sipos Balázs 2022: *Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése. Egyének és közösségeik Magyarországon, 1848–1948.* Budapest.
- Szécsi Noémi 2023: Házassági piac a múlt századfordulón. In: Kiss Erika – Orgona Angelika – Simonovics Ildikó (szerk.): *Magyar Menyasszony. Tanulmányok.* Budapest, 139–162.
- Szekrényessy Attila 2007: A „kis Széchenyi” oldalán – „Szekrényessy-Slachta Etelka” asszonyi hétköznapijai. In: „... kacérkodni fogok vele.” *Slachta Etelka soproni úrileány naplója 1842–1843.* (S. a. r. Katona Csaba.) Győr, 17–25.
- Szentpál Olga 1956: Keringő és polka a 19. században. *Táncművészeti Értesítő.* 73–89.
- Velkey Ferenc 2009a: A pesti főúri társasági élet néhány jellegzetessége az 1840-es években Széchenyi naplóinak tükrében. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): *Arisztokrata életpályák és életviszonyok.* Debrecen, 113–128.

- Velkey Ferenc 2009b: „Este társaság hozzánk. Batthyányval sokat beszéltünk.” Széchenyi és Batthyány közös-közélete társas és magánszíntereken. *Aetas* (24.) 1. 51–94.
- Vigh Barbara 2017a: A munka és ideje, a polgáris kötelességtudat Széchenyi István naplóregisztereiben. In: Forisek Péter – Schrek Kata – Szendrei Ákos (szerk.): *Hallgatói Műhelytanulmányok 4. Történész hallgatók válogatott írásai a középkortól a 20. századig*. Debrecen, 46–65.
- Vigh Barbara 2017b: Egy többlaki mágnás, Széchenyi István gróf vidéki térhasználata 1840 és 1843 között a naplóregisztereinek tükrében. *Új nézőpont* (4.) 2. 133–158
- Vigh Barbara 2021: Vizsgálatok Széchenyi István gróf étkezései körül. *Történelmi Szemle* (63.) 1. 49–74
- Vigh Barbara 2022: Bártfay László naplója szokványos, szokatlan és szélsőséges időjárási jelenségekről. *Agrártörténeti Szemle* (63.) 1–4. 197–213.
- Vigh Barbara 2023: Vizsgálatok Széchenyi István gróf időjárással kapcsolatos megfigyelési és megjegyzései körül. In: Banai Zsófia – Dancs Réka Rebeka – Gódány Nikoletta – Kőszegi Margit – Natkó Anna – Rénes Balázs (szerk.): *KUT. Katasztrófák után... Természeti csapások, járványok és ökológiai folyamatok a történelemben*. (Dimenziók 5.) Budapest, 245–255.

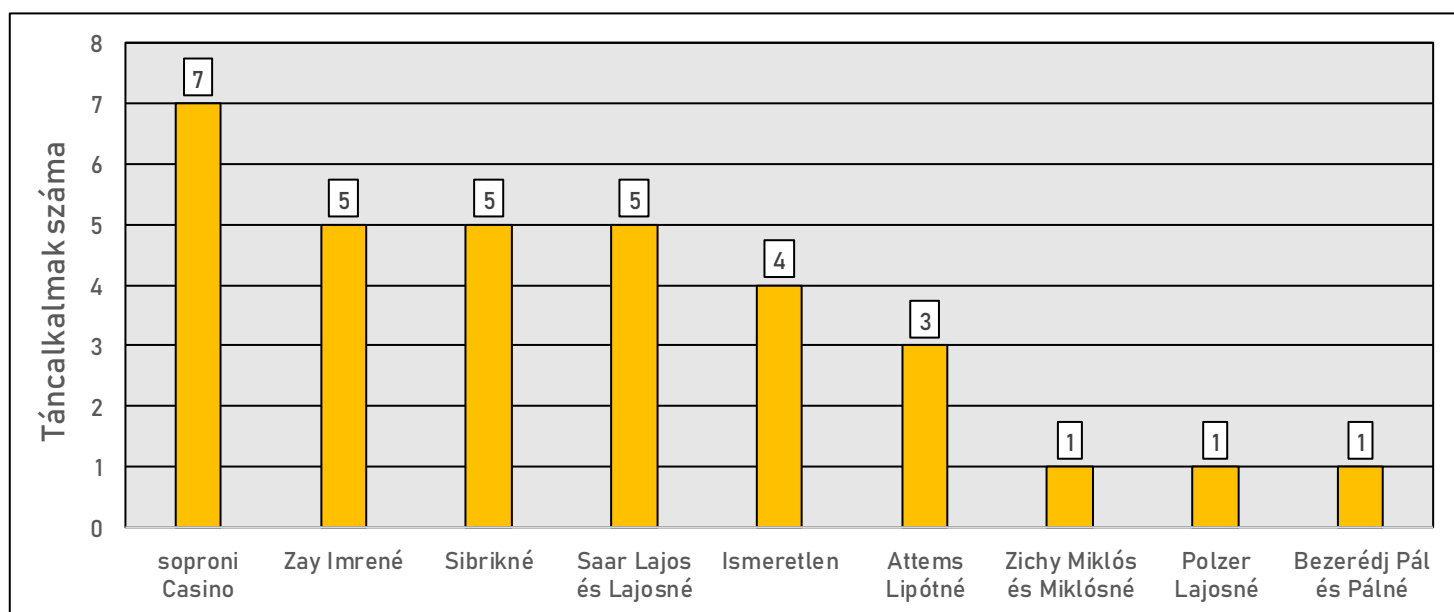
Mellékletek

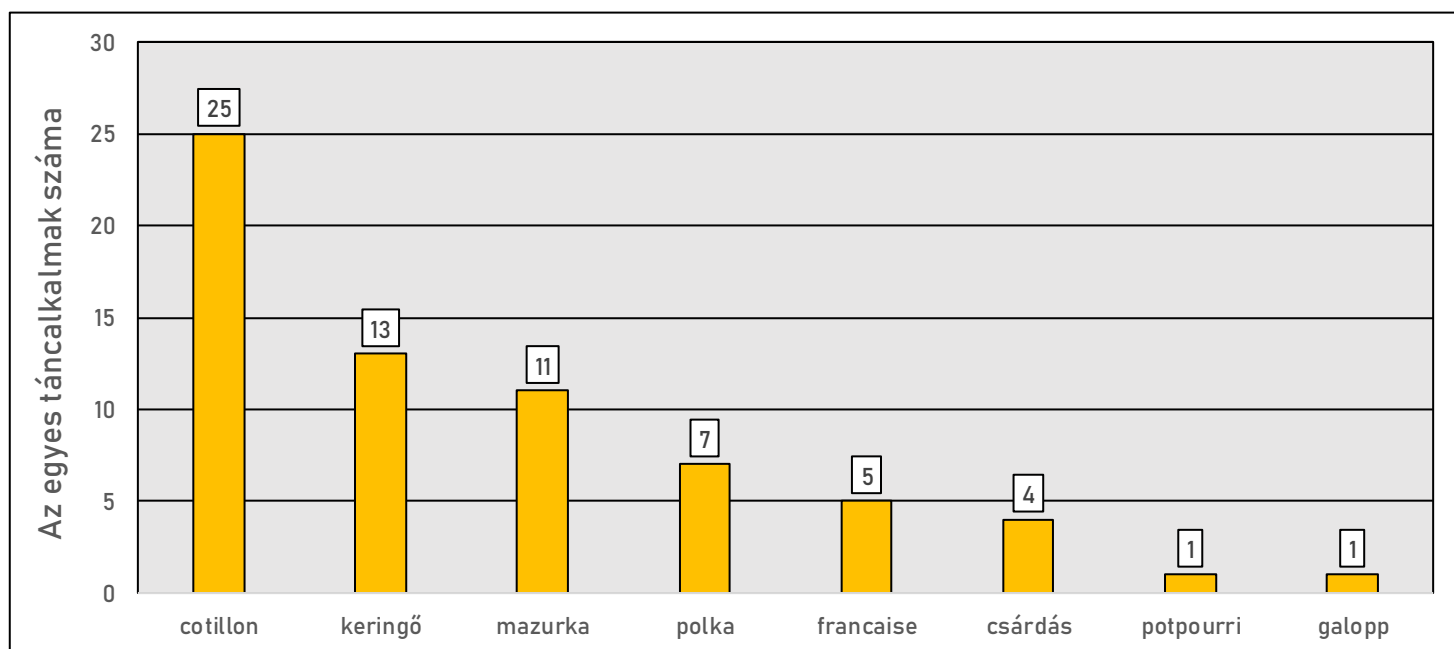
1. ábra: Slachta Etelka elfoglaltságai (1838-1840)

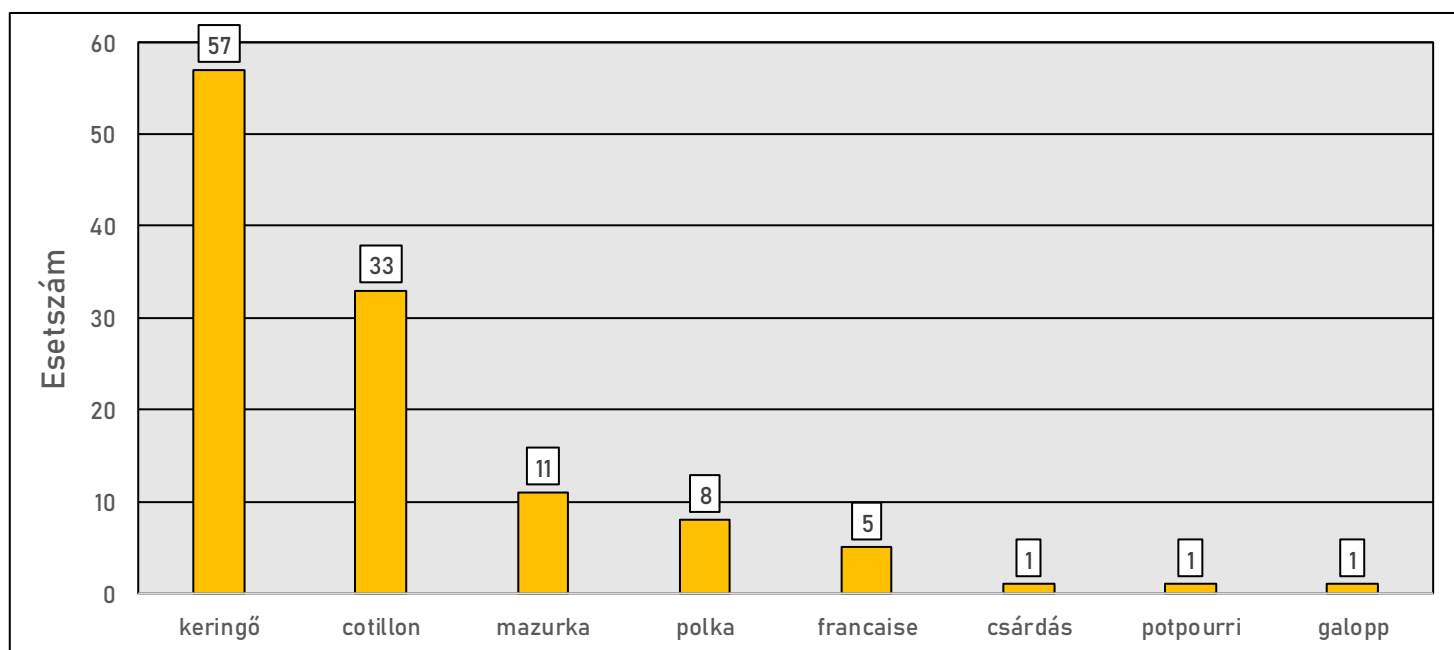
2. ábra: Az egyes tevékenységek százalékos megoszlása évszakok szerint (1838-1840)

3. ábra: A Slachta-naplóban rögzített táncesemények szervezőinek eloszlása (1838-1840)

4. ábra: A Slachta-naplóban említett táncok előfordulásának alkalmai (1838-1840)

5. ábra: A Slachta-naplóban említett táncok gyakoriságai (1838-1840)